

תשרי תשפ"ו, אוקטובר 2025

בס"ד

לימודי היסטוריה בחמ"ד

מחווך פדגוגי

שאלון ההגבר - שאלון 29381

קישור לשאלון: [שאלון 29381 קיץ תשפ"ה](#)

קיץ תשפ"ה

לשימוש פנימי בלבד.

המסמך לא עבר עריכה לשונית והגהה מוקפדת על מנת לא לעכב את פרסומו.

בס"ד

אל: המחנכות והמחנכים להיסטוריה בחמ"ד המלמדים את יחידות ההגבר (יחידות 4-5)

מאת: בלהה גליקסברג, מפמ"ר היסטוריה בחמ"ד

שלום רב!

שמחה לשלוח אליכם את המחוון הפדגוגי של שאלון 29381 שהתקיים במועד הקיץ תשפ"ה, יוני 2025.

מבנה המחוון הפדגוגי:

- א. הצגת השאלה כפי שהופיעה בבחינת הבגרות
- ב. הצגת התשובות האפשריות
- ג. סעיף "שימו לב" והמלצות למורה - פרוט הקשיים שהתגלו בתשובות תלמידים והמלצות כיצד לתרגל חומר ומבנה שאלות עם התלמידים

הלמידה מתוך המחוון ככלי-עבודה צריכה להתייחס למספר מישורים:

- שימוש נכון במילות ההוראה- פיצוח נכון של השאלה
- שליטה בציר הזמן והמקום המופיע בשאלות הבחינה
- התמודדות עם מספר מטלות/חלקים בשאלה והקשר ביניהם
- התמודדות עם שאלות שונות לנושא זהה
- דיוק בתוכן התשובה בהתאם לתוכן השאלה
- הנחלת מיומנויות מתחום הדעת לתלמידים

תזכורת - פירוש מילות ההוראה המקובלות:

- **"ציין"** - על התלמיד לכתוב במילה או במספר מצומצם של מילים על הנושא/המושג עליו נשאל **בלי לפרט**.
- **"הצג"** - על התלמיד לפרט את הידוע לו על הנושא/המושג על פי הנלמד בכיתה או על פי הקטע.
כתיבת פרטי התוכן של פעולה או של אירוע לפי הנדרש. **אין צורך להסביר**.
לעיתים השימוש בהוראה זו ילווה בציון כמותי של הרכיבים הנדרשים בשאלה. הכימות הוא ציון מספר הרכיבים הנדרשים לתשובה מלאה והוא מבהיר לתלמיד את הנדרש ממנו וכן מנחה את המורה בזמן הערכת התשובה.
- **"הסבר"** - על התלמיד לכתוב את הידוע לו על הנושא תוך **ביאור** או פירוש הנושא ותוך ניתוח הפעולה, האירוע והשלכותיו. במקרים רבים יש ב"הסבר" **הבהרת קשר** בין מושגים.
- **"השווה"** - על התלמיד לבדוק את **הדומה והשונה** בין שני פריטים או יותר על פי קריטריונים (תבחינים) ולהסיק מסקנות מן ההשוואה.
- **"נמק"** (בסס) - על התלמיד **לבסס** דעה או טענה המוצגות בשאלה על סמך עובדות, ציטוטים, נתונים היסטוריים, דוגמאות, ערכים ועוד.
- **"הדגם"** - על התלמיד להביא **דוגמה** לביסוס או להבהרה.

חשוב להזכיר ש...

- התשובה במחווך מכילה רק את גרעין התשובה, ואין לראות בה תשובה מלאה. התשובה מאזכרת את הכיוונים האפשריים ויתכן מצב שיש תשובות נוספות שאינן במחווך. תשובה מלאה היא תשובה שמרחיבה את הרכיבים השונים, מציגה, מסבירה ומקשרת לפריט הנשאל בשאלה, לאירוע או לטקסט בהתאם לנדרש בשאלה.
- התשובות המנוסחות על ידי התלמיד יכולות להיות מנוסחות בדרכים שונות, גם באופן השונה מהנוסח המופיע במחווך. דבר זה אינו פוסל את התשובה אם היא מכילה את כל המטלות הנדרשות בשאלה ותוכנה נכון.
- בתשובה שבה נדרשים כמה רכיבים, אם תלמיד ענה רק על חלק מהם הוא יקבל ציון חלקי בהתאם לטיב התשובה.
- בשאלות שבהן יש כמה מטלות - יש לשים לב אם התלמיד נדרש לקשר בין המטלות מבחינת תוכן, עליו להציג את המטלות ולהסביר את הקשר ביניהן.

- שאלות בעלות שני חלקים שבהן התשובה לחלק השני נובעת מן התשובה לחלק הראשון הן שאלות משורשרות. במקרה זה אם התשובה בחלק הראשון אינה נכונה, לא ניתן יהיה לקבל את התשובה בחלק השני.
- יש שאלות המתוחמות בזמן ומקום ויש לדרוש מהתלמיד להתייחס לזמן והמקום שנדרשו בשאלה, וכן להשתמש במושגים המתאימים להם.
- חשוב להרגיל את התלמידים לבדוק כמה מטלות יש בשאלה ולסמן אותן על מנת לא לשכוח לענות על כולן.
- מחברות הברורות הנבדקות הן מחברות סרוקות. חשוב מאוד להנחות את התלמידים להקפיד על כתב גדול וברור, רווחים בין שורה לשורה, לכתוב בעט חזק, לשמור על שוליים בצדי העמודים וכן בראש העמוד ובתחתיתו וכן לכתוב את מספרי שאלות בדיוק כפי שמופיע בשאלון.
- כדאי להנחות את התלמידים כי לא ייתכן מצב שבו יש תשובה זהה לשתי שאלות שונות. זוהי נורת אזהרה לתלמיד שאחת מן התשובות אינה נכונה.
- תלמיד שיש לו התאמה של שיעתוק בחינה ומוותר עליה פוגע בעצמו, כיוון שהבוחנים מתקשים לקרוא את כתב היד ויתכן והציון שיקבל על השאלות ייפגע.
- אנו ממליצים להרגיל את התלמידים להשתמש בטייטה לפני כתיבת התשובה, על מנת שהתלמיד יבנה את תשובתו בצורה המקיפה והמסודרת ביותר שבה יבואו לידי ביטוי ידיעותיו. על העמוד (הימני) שמשמש כטייטה יש לכתוב 'טייטה' ולמתוח קו אלכסוני.

דגשים מרכזיים למבחן ההגבר:

- א. במבחן ההגבר נדרשים התלמידים לכתוב "תשובות נושא" – תשובות מפותחות ומורחבות, שבהן עליהם להפגין שליטה בתמונה הכללית, לצד עמידה על פרטים היסטוריים מדויקים.
- ב. התלמידים נדרשים להשקיע מחשבה בבחירה נכונה של השאלות. כדי לכתוב "תשובת נושא" מלאה, יש לבחור מראש את השאלה שבה התלמיד יכול להביא את מלוא ידיעותיו לידי ביטוי. מומלץ להנחות את התלמידים לכתוב ראשי פרקים לפני תחילת הכתיבה המפורטת.
- ג. כאשר תלמידים נדרשים לענות על שאלה לפי קטע מקור ("על פי הקטע"), עליהם להתייחס לפרטים מתוך המקור. כאשר נדרש, בנוסף על כך, ביסוס על ידע ("על פי המאמר .../על פי מה שלמדתם") חובה להוסיף מידע נוסף ושונה ממה שמופיע במקור, ולבסס את התשובה על פרטים מתוך המאמר.
- ד. על התלמידים להכיר את המושג "מאפיינים" ולדעת להציג מאפיינים כאשר אלו נדרשים. לעיתים תלמידים כותבים על אירועים כאשר נדרשים מאפיינים, וחסרה אצלם ההכללה מעבר לאירוע הבודד. חשוב לתרגל בכיתה שאלות מגוונות.
- ה. התלמידים נדרשים לעיתים להביע עמדה ולבסס אותה. בביסוס העמדה עליהם לציין את עמדתם, להציג אותה ולבסס אותה על מידע היסטורי/עולם הערכים שלהם (לפי הנדרש בשאלה).
- ו. בתכנית הלימודים החדשה על התלמידים לאתר מקורות ראשוניים או דעות של היסטוריונים בתוך המקראה. בתשובות לשאלות אלה על התלמידים לציין את שם המקור ואת העמוד בו הוא מופיע.
- ז. בבחינה עם חומר פתוח, חשוב מאוד להדריך את התלמידים ללמוד היטב את החומר ולהיות בקיאים במקראה כדי שלא יצטרכו להשקיע את זמן הבחינה בחיפוש תשובות במקראה.
- ח. בבחינה עם חומר פתוח חשוב מאוד להדריך את התלמידים כי אין לצטט תשובות מתוך המקראה אם לא נדרשו לכך בשאלה. יש לכתוב את התשובות במילותיהם שלהם.

בהצלחה רבה

בלהה

נושא 1 — היהודים בתקופת מסעי הצלב

כולל דגשים בעקבות תשובות התלמידים

פרק ראשון

1. היהודים בימי הביניים

לפניכם קטע מן ההקדמה של אברהם גרוסמן ויוסף קפדן לספר "קהל ישראל: השלטון העצמי היהודי לדורותיו", כך ב. קראו את הקטע, וענו על השאלות שאחריו.

השלטון העצמי היהודי היה המכשיר החשוב ביותר לקיומו של העם היהודי בתפוצותיו בימי הביניים. משעת לידתו של אדם ועד פטירתו הוא היה קשור במוסדות הקהילה. היא שימשה לו מסגרת ביטחונית, חברתית, תרבותית, כלכלית ובמידה מסוימת גם ביטוי לקוממיות יהודית בימים קשים ובשעות הרות גורל...
ככל שגברו הלחצים בחברה הנוצרית ובחברה המוסלמית על היהודים להמיר את דתם, כן טרחו חכמים על ביצור יסודותיה של הקהילה, ביוזעם שהיא משמשת מגן עיקרי בפני המרת דת והתבוללות. הם חשו כי יכולתם של היהודים להתמודד עם הסכנות שניצבו מולם תלויה במידה רבה באחדותם ובהיותם מאוגדים בארגון מבוסס ואיתן.
איגוד זה יאפשר להם להשיג חסות של השלטונות והגנה על החיים והרכוש, מחד גיסא, ולטיפול מוסדות החינוך, הסעד והדת בתוככי הקהילה, מאידך גיסא. דברי חז"ל כל ישראל ערבים זה בזה לא שימשו עבורם מליצה בלבד, אלא מִשְׁנָה מעשית שעל פיה בנתה הקהילה את מוסדותיה ואת דרכי הנהגתה.
(מעובד על פי א' גרוסמן וי' קפלן, בתוך: **קהל ישראל: השלטון העצמי היהודי לדורותיו – ימי הביניים והעת החדשה המוקדמת**, כך ב, מרכז זלמן שזר, תשס"ד, עמ' 7)

א. קיומו של שלטון עצמי יהודי בימי הביניים אפשר ליהודים לעמוד באתגר של הגנה על עצמם מפני סביבתם – הן במובן הפיזי הן במובן הרוחני. על פי הקטע, ציינו מה הייתה הסכנה הפיזית, ומה הייתה הסכנה הרוחנית (סה"כ – שתי סכנות).
הסבירו באיזה אופן התמודדה הקהילה היהודית עם כל אחת מן הסכנות (סך הכל – שני הסברים).

ציינו מה הייתה הסכנה הפיזית.

קיום חיים / רכוש

ציינו מה הייתה הסכנה הרוחנית.

המרת דת / טמיעה תרבותית

הסבירו באיזה אופן התמודדה הקהילה היהודית עם הסכנה הפיזית.

הקהילה פעלה כדי להשיג חסות מן השלטונות להשגת הגנה על החיים ועל הרכוש.

הסבירו באיזה אופן התמודדה הקהילה היהודית עם הסכנה הרוחנית.

הקהילה טיפחה את יסודות הקהילה / את מוסדות החינוך / הסעד / הדת.

ב. על פי המאמר "תהליכים מרכזיים בחיי היהודים בימי הביניים", אחד ממאפייני

הקיום בגלות בימי הביניים היה שהיהודים היו מפוזרים במקומות רבים, ולא היה להם מקום אחד ששימש מרכז מאחד. הציגו את דרך ההתמודדות של היהודים עם מציאות זו.

על פי הקטע, ציינו את הערך היהודי המכונן (ערך שהשפעתו רבה מאוד) שעל פיו בנו הקהילות היהודיות את מוסדותיהן. הביעו את דעתכם, כיצד אפשר ליישם ערך זה בחיי העם היהודי כיום?

הציגו את דרך ההתמודדות של היהודים עם מציאות פיזורם במקומות רבים, ללא מרכז

מאחד.

הם התבססו על התלמוד הבבלי: על פיו קבעו מנהגים / תקנות של קהילות מקומיות / של ציבור באזור מסוים.

פירוט: מקראה, עמ' 13-14.

על פי הקטע, ציינו את הערך היהודי המכונן שעל פיו בנו הקהילות היהודיות את

מוסדותיהן.

אחדות / ערבות הדדית

הביעו את דעתכם, כיצד אפשר ליישם ערך זה בחיי העם היהודי כיום?

כל תשובה מנומקת תתקבל.

ג. לפניכם קטע מפיוט מאת רבנו גרשום מאור הגולה שנאמר בקהילות אשכנז בתפילת נעילה של יום הכיפורים. קראו את הקטע, וענו על השאלות שאחריו.

העיר הקודש והמחוזות, היו לחרפה ולביזות,
וכל מחמדיה טבועות וגנוזות, ואין שיור רק התורה הזאת.
ושוב ברחמים על שארית ישראל והושיענו למען שמך.

על פי המאמר "גלות" מאת יצחק בער, ציינו מתי החלה הגלות לדעת המחבר,

וציינו סימן היכר (מאפיין) אחד שלה.

הסבירו כיצד סימן ההיכר שציינתם בא לידי ביטוי בפיוט.

על פי המאמר, בתכנים של כל הפיוטים מתקופת מסעי הצלב ("סליחות") יש

שלושה מאפיינים. ציינו שניים מהם. הסבירו כיצד כל אחד מן המאפיינים

שציינתם בא לידי ביטוי בפיוט זה. (סך הכל – שני הסברים).

על פי המאמר "גלות" מאת יצחק בער, ציינו מתי החלה הגלות לדעת המחבר.

בימי הפזורה ההלניסטית-רומאית.

ציינו סימן היכר אחד שלה.

רדיפות/ השפלות/ שלילת זכויות/ אנטישמיות/ סבל למען האמונה.

פירוט: מקראה, עמ' 17.

הסבירו כיצד סימן היכר זה בא לידי ביטוי בפיוט.

– "העיר הקודש והמחוזות, היו לחרפה ולביזות" (כי זה מבטא את ההשפלה שעבר עם ישראל).

– "וכל מחמדיה טבועות וגנוזות" (כי זה מבטא את ההשפלה שעבר עם ישראל).

על פי המאמר, בתכנים של כל הפיוטים מתקופת מסעי הצלב ("סליחות") יש שלושה

מאפיינים. ציינו שניים מהם. הסבירו כיצד כל אחד מהם בא לידי ביטוי בפיוט זה.

– תיאור סבלות האומה בגלות (הסבל העובדתי).

מתבטא בפיוט באמירה: "העיר הקודש והמחוזות, היו לחרפה ולביזות" / "וכל מחמדיה טבועות וגנוזות".

– תיאור הלך הנפש שבו מקבלים את הסבל. / קינות על חורבן המקדש.

מתבטא בפיוט באמירה: "ואין שיור רק התורה הזאת".

– בקשה/תביעה לגאולה בזכות הטבוחים. / תקווה לגאולה.

מתבטא בפיוט באמירה: "ושוב ברחמים על שארית ישראל והושיענו למען שמך".

– מחיים את גדלות העבר: "העיר הקודש, והמחוזות".

פירוט: מקראה, עמ' 21.

שימו לב!

- שני הסעיפים אי' וב' מתייחסים לקטע מהן ההקדמה. לסעיף ג' קטע מקור נפרד.
- זו שאלה מבוססת הבנה. לא מספיק לתת סיכום של המאמר/המקור, צריך לתרגל עם התלמידים למצוא ולהביא מאפיינים או פרטי מידע מתוך המאמר. ניכר שיש תלמידים שניסו לענות ללא קריאת המאמר והתקשו בשל כך (במיוחד בסעיף ג').
- בבגרות יש דרישה להתייחס למושגים מהמאמר ולכן חשוב מאוד שתלמידים יכירו את המאמרים עצמם ולא ילמדו מסיכומים.
- חשוב ללמד את התלמידים להבדיל בין שאלות על-פי מאמרים לבין שאלות על-פי קטע מקור שמובא בבחינה.

2. נאום אורבן ומסעי הצלב לירושלים

לפניכם קטע העוסק בנאום האפיפיור אורבן השני שבו הוא קרא לארגן מסע צלב. קראו את הקטע, וענו על השאלות שאחרי.

...האפיפיור פנה בקריאה אל מעמד האבירים במערב, בייחוד בצרפת, לארגן מסע צבאי מזרחה. הוא הדגיש את

הסכנה המוסלמית הנשקפת לנצרות המזרח, ועורר את המערב רבי'האונים [רבי'הכוחות] וצמא הקרבות להיחלץ

להצלתם. ואולם מכאן ואילך סטה אורבן השני מבקשתו של הקיסר הביזנטי. לא קושטא [קונסטנטינופול] הייתה מחוז חפצו. האפיפיור הציב יעד חדש: שחרורה של ארץ הקודש, של ירושלים ושל "הקבר הקדוש" מעול שלטון הכופרים.

יעד חדש זה נעשה נקודת מפנה בתולדותיה של אירופה. ספק אם קריאה לבוא לעזרת קושטא או הנוצרים המזרחיים הייתה זוכה לתגובה, ובפרט לתגובת המונים כזו שעוררה הקריאה שיצאה מקלירמון [מטעם האפיפיור]. מעטים ידעו על קושטא; מעטים מהם היה להם עניין בה. ואילו ירושלים ו"הקבר הקדוש" היו שמות שבמשך אלף שנים הדהד צלילם בכל מקום תפילה, כנסייה ומנזר. שמות אלה, שחזרו ונשנו בכל תפילה המיוסדת בכתבי הקודש, היו ממשות חיה.

בן המאה האחת עשרה אפשר שלא ידע את שם המחוז השכן או העיר הקרובה אליו, אבל ירושלים, בית לחם

ונצרת היו יסוד חשוב בחינוכו ובחיי הדתיים...

קול הקריאה מקלירמון בקע את דממת המנזר, את הדרת הקתדרלה ואת הוללות הטירה, והעמיק וחדר לתוך

הבקתות העלובות של האיכרים. אלפים ורבבות נענו. הסיבות והמניעים להיענות זו שונים היו בכל אחד ואחד ובכל שכבה ושכבה.

(י' פראוור, הצלבנים: דיוקנה של חברה קולוניאלית, מוסד ביאליק, תשמ"ה, עמ' 25-26)

א. על פי המאמר "הגורמים למסעי הצלב", הציגו את בקשתו של קיסר הכנסייה המזרחית מן האפיפיור אורבן השני.

הסבירו מדוע הסכים האפיפיור להיעתר לבקשתו של הקיסר.

על פי הקטע, הסבירו מדוע למרות בקשת הקיסר, ירושלים היא שנקבעה להיות היעד של

מסע הצלב, לא קושטא.

הביעו את דעתכם, האם המאמר "קדושת ירושלים ביהדות, בנצרות ובאסלאם" מחזק או מחליש הסבר זה? נמקו את תשובתכם על פי שתי עובדות מן המאמר.

על פי המאמר "הגורמים למסעי הצלב", הציגו את בקשתו של קיסר הכנסייה המזרחית מן האפיפיור אורבן השני.

קיסר הכנסייה המזרחית ביקש מן האפיפיור אורבן השני את עזרת האבירים של הכנסייה המערבית בהתמודדות מול הסלג'וקים המוסלמים.

הסבירו מדוע הסכים האפיפיור להיעתר לבקשתו של הקיסר.

כי ראה בכך הזדמנות לבצר את מעמדו כראש הכנסייה הנוצרית במזרח ובמערב / לחדש את ההגמוניה של הכנסייה המערבית.

פירוט: מקראה, עמ' 64.

על פי הקטע, הסבירו מדוע למרות בקשת הקיסר, ירושלים היא שנקבעה להיות היעד של מסע הצלב, ולא קושטא.

כי אורבן ידע שקביעת ירושלים/ארץ-ישראל ליעד תעורר את ההמונים להצטרף למסע בגלל חשיבותו הדתית, לעומת קושטא, שהייתה נטולת כל משמעות עבור רוב הנוצרים.

הביעו את דעתכם, האם המאמר "קדושת ירושלים ביהדות, בנצרות ובאסלאם" מחזק או מחליש הסבר זה?

נמקו תשובתכם על פי שתי עובדות מן המאמר.

המאמר מחליש את טענתו של פראוור כי:

- לטענת הנוצרים ירושלים הגשמיית-ארצית אינה קיימת עוד מבחינה דתית וירושלים השמימית יכולה להיות בכל עיר אחרת בעולם.
- רומא הייתה המרכז הדתי הגדול ביותר של הנוצרים הקתולים.
- קונסטנטינופול הייתה הבירה הדתית של הנוצרים היוונים-אורתודוקסים.
- הנוצרים פונים בתפילתם למזרח ולא לירושלים.

- ירושלים הייתה חמישית בהיררכיה של ערי האימפריה הביזנטית.
- ירושלים כעיר בירה דתית הייתה כפופה לרומא.
- הנוצרים כינו את ירושלים "איליא".
- רוב אבות הכנסייה התנגדו לעלייה לרגל לירושלים.

א

המאמר מחזק את טענתו של פראוור כי:

- בימי הביזנטיים נבנו כנסיות גדולות בירושלים.
 - בימי הביזנטיים האוכלוסייה הנוצרית גדלה בארץ.
 - הביזנטיים קידשו את הגולגולתא / כנסיית התחייה.
- פירוט: מקראה, עמ' 52–63.

ב. אפשר למיין את הגורמים להצטרפות למסעי הצלב לשני סוגים:
גורמי דחיפה – גורמים שדחפו את הצלבנים לעזוב את מקום מוצאם.

גורמי משיכה – גורמים שמשכו את הצלבנים למקום היעד.

על פי המאמר "הגורמים למסעי הצלב", הציגו גורם דחיפה אחד וגורם משיכה אחד שהניעו את הנוצרים באירופה להצטרף למסע הצלב (סך הכול – שני גורמים)

על פי המאמר "המפגש האלים בין הצלבנים לבין הקהילות היהודיות", מסע הצלב הראשון מכונה "מסע הצלב העממי". הסבירו כינוי זה על פי שתי עובדות שלמדתם.

על פי המאמר "הגורמים למסעי הצלב", הציגו גורם דחיפה אחד שהניע את הנוצרים באירופה להצטרף למסע הצלב.

- גידול דמוגרפי באירופה הכפרית גרם ליצירת התיישבות צפופה ויצר "דחף מזרחי" / רצון להתפשט אל מחוץ לאזורי ההתיישבות הקיימים.
 - הכנסייה דרשה מן האבירים שלא לשפוך דם אלא להגן על החלש והנרדף ועל הכנסייה. מסעות הצלב אפשרו לאבירים לפרוק את המרץ ולנהוג באלימות באישור הכנסייה, שהרי מלחמה בכופרים מותרת.
- פירוט: מקראה, עמ' 63–64.

על פי המאמר "הגורמים למסעי הצלב", הציגו גורם משיכה אחד שהניע את הנוצרים באירופה להצטרף למסע הצלב.

- הצליינות נחשבה למעשה של כפרת עוונות / למעשה חברתי רצוי ולכן רבים הצטרפו למסעות הצלב שיעדם היה ארץ-ישראל.
- האפיפיור קרא למאמינים לצאת לארץ-ישראל ולשחרר את ירושלים ואת הקבר הקדוש מידי המוסלמים.
- האיכרים ראו במסע הצלב סיכוי לשינוי מצבם / להתעשרות בעקבות ביזה / להזדמנויות חדשות להתעשרות / לשינוי מצב מצמית לחופשי.

פירוט: מקראה, עמ' 63–64.

על פ' המאמר "המפגש האלים בין הצלבנים לבין הקהילות היהודיות", מסע הצלב

הראשון מכונה "מסע הצלב העממי". הסבירו כינוי זה על פי שתי עובדות שלמדתם.

– כיוון שמסע הצלב יצא ב-1095, אף על פי שהאפיפיור קבע את תאריך היציאה ל-15.8.1096. עובדה זו מעידה על ספונטניות / חוסר תכנון.

– כי מסע הצלב הראשון לא היה של כוח לוחם מאומן אלא של אוסף אנשים מן המעמד הנמוך/עניים.

– כי משתתפי מסע הצלב נסחפו אליו בשל ההטפות שעברו מפה לאוזן במהירות / פטרוס המטיף הוביל את מסע הצלב.

– כי משתתפי מסע הצלב פגעו ב"אויבי המשיח" ללא הבחנה (ואילו האבירים לא נהגו כך).

– כי למעלה ממחצית משתתפי מסע הצלב העממי גוועו בדרך / רבים מהם נהרגו על ידי הסלגיוקים, מה שמעיד על חוסר תכנון.

– כי משתתפי מסע הצלב העממי ששרדו הסתובבו באזור ארץ-ישראל וסוריה כצבאות נודדים / יחפים / מגודלי שיער / לבושי קרעים / ניזונים משורשים ועשבים / כונו טאפורים (עניים, צוענים), מה שמעיד על חוסר מקצועיות.

פירוט: מקראה, עמ' 70–73.

ג. על פי המאמר "היהודים בראי התאולוגיה הנוצרית", הסבירו את המשמעות

של "דוקטרינת העד" בתאולוגיה הנוצרית בימי הביניים.

על פי מה שלמדתם על פרעות תתנ"ו, ציינו שני אירועים שמוכיחים כי התנהגותם של

הצלבנים כלפי יהודי גרמניה ב"מסע הצלב העממי" הייתה מנוגדת ל"דוקטרינת העד".

הסבירו סיבה אפשרית לעובדה זו.

על פי המאמר "היהודים בראי התאולוגיה הנוצרית", הסבירו את המשמעות של

"דוקטרינת העד" בתאולוגיה הנוצרית בימי הביניים.

– כי היהודים בשפלותם משמשים עדים לאמיתות הנצרות.

– כי עובדי אלילים שיפקקו בנצרות יופנו ליהודים (אויבי הנצרות) שיאמתו את הנבואות הכתובות בתנ"ך.

– כי באחרית הימים היהודים עתידים להכיר באמיתות של הנצרות ולכן אין להורגם.

– כי היהודים, כמו קין, סובבים בעולם כעונש מהאל. הם נסבלים בחברה הנוצרית בזכות החסד של הנוצרים. אסור להורגם אולם מצווה להשפילם כדי שכולם ידעו מה דינם של אויבי המשיח.

פירוט: מקראה, עמ' 26–32.

על פי מה שלמדתם על פרעות תתנ"ו, ציינו שני ארועים שמוכיחים כי התנהגותם של הצלבנים כלפי יהודי גרמניה ב"מסע הצלב העממי" הייתה מנוגדת ל"דוקטרינת העד".

- טבח בקהילות חבל הריינוס.
- דרישה מהיהודים להמיר את דתם לנצרות.
- לקיחת ילדי היהודים בכוח כדי לגדלם כנוצרים.
- פירוט: מקראה, עמ' 68–69.
- הסבירו סיבה אפשרית לעובדה זו.
- כי צלבני גרמניה הורכבו מחבורות רדיקליות/אנטייהודיות קיצוניות / שנאתם ליהודים גברה על דוקטרינת העד.
- כי רוב המשתתפים במסע צלב זה היו פשוטי העם ואנשים משולי החברה שלא היו מחויבים/מודעים לדוקטרינת העד.
- פירוט: מקראה, עמ' 70–73.

שימו לב!

- אם תלמידים מביאים דוגמאות ספציפיות ממעשי הצלבנים במהלך מסע הצלב – אפשר לקבל את תשובתם כמלאה.
- כאשר התלמידים מתבקשים להביא נימוק למאמר – ניתן לקבל נימוקים נוספים, רק אם הם מבוססים על הנאמר במאמר, אליו מפנה השאלה.
- שימו לב שהתלמידים מתבקשים להביא נימוקים מתוך המאמר שנמצא ברשותם בבחינה ולכן חשוב שיתרגלו עבודה עם המאמרים כל השנה.

פרק שני

3. היהודים בתיאולוגיה נוצרית

במאמר "הפולמוס היהודי-נוצרי" מאת משה דוד הר מוצגים שלבים בהתפתחות הדת הנוצרית.

על פי המאמר, בחרו בשלושה שלבים, וציינו אותם לפי סדר כרונולוגי.

ציינו את הזמן שבו התרחש כל שלב שציינתם.

בחרו באחד מן השלבים שציינתם, והסבירו את היחס של היהדות לנצרות בשלב זה. בתשובתכם התבססו על מקור ראשוני אחד המוזכר במאמר.

על פי המאמר "הפולמוס היהודי-נוצרי", בחרו בשלושה שלבים בהתפתחות הדת הנוצרית, וציינו אותם לפי סדר כרונולוגי. בכל שלב ציינו את הזמן שבו הוא התרחש. בחרו באחד

מן השלבים שציינתם, והסבירו את היחס של היהדות לנצרות בשלב זה. בתשובתכם התבססו על מקור ראשוני אחד המוזכר במאמר.

השלב	הזמן	יחסה של היהדות לנצרות בשלב זה	מקור ראשוני
כת קטנה ושולית / מונה אלפים בודדים	בדור הראשון שלאחר החורבן/לאחר צליבת ישו	נחשבו ליהודים כי לא היו בדבריהם או במעשיהם דברים שנוגדים ליהדות.	
(מפנה): פעילותו של פאולוס מחוץ לארץ ישראל	המחצית השנייה של המאה ה-I	חוסר הבנה של התופעה בקרב היהודים בארץ.	
(מפנה): פעילותו של פאולוס מחוץ לארץ ישראל	ראשית המאה ה-2	תגובה חריפה נגד הכת שמחוץ לארץ ישראל וכנגד היהודים הנוצרים שבתוך לארץ ישראל כי תפיסתו הייתה אמונה בישו כבן אלוהים / כי קרא לביטול המצוות שבתורה / כי טען שהם ישראל האמיתי (ישראל שברוח) ועם ישראל הוא ישראל שבבשר בלבד.	תיקון ברכת המינים / תיקון שורה של הלכות המפרידות בין היהודים לנוצרים/ תוספתא, שבת (מקראה, עמ' 24) <u>הערה</u> : דוגמה ספציפית שתקבל כתשובה מלאה
התפשטות הדת הנוצרית	אחרי מרד בר כוכבא	התפלמסות עם הנצרות, כדי להוכיח שהיהדות היא דת האמת כפי שבא לידי ביטוי בדברי אגדה ובדרשות הכתובים שבמקרא	ביטול עשרת הדיברות יחד עם קריאת שמע מפני המינים/ ירושלמי, ברכות (מקראה, עמ' 25)
הנצרות נעשית לדת מותרת ואף לדת המדינה	312 לספירה ואילך	התפלמסות עם הנצרות, כדי להוכיח שהיהדות היא דת האמת	משל למטרוניטא – במדבר רבא (מקראה, עמ' 25)

פירוט: מקראה, עמ' 23–25.

שימו לב!

- חשוב ללמד את התלמידים לשים לב לתקופה המדויקת שאליה מתייחסת השאלה, ולענות על מה שנשאלו. (לדוגמא - בבדיקת הבחינות ראינו שתלמידים ציינו את חייו של ישו כשלב ראשון, למרות שביקשו שלבים בהתפתחות הדת הנוצרית)
- השאלה מבקשת הפניה למקור ראשוני. חשוב לעבוד עם תלמידים על מיומנות שתקנה להם יכולת להבדיל בין מקור ראשוני למשני.

4. יהודי אשכנז

קראו את הקטע שלפניכם, וענו על השאלות שאחריו.

השליטים... של הנוצרים הכירו בחיוניותם של הסוחרים היהודים... הם השכילו להבין שהיהודים אינם מסכנים אותם, שלא צפויה להם כל סכנה שמא נתיניהם היהודים ירצו למרוד בהם או להרחיקם מן השלטון. שכן היהודים היו חפים מכל שאיפות פוליטיות... לכן העדיפו להעניק להם זכויות יתר.

א) 'פרישמן, האשכנזים הראשונים – תולדות היהודים באירופה הצפונית מראשית התיישבותם עד פרעות תתנ"ו,

הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2008, עמ' 205 '

על פי הנושא "היהודים בקהילות הריין עד המאה ה-11", הציגו סיבה אחת שגרמה לשליטים הנוצרים בצרפת ובגרמניה (אשכנז) להזמין את היהודים להתיישב ולהקים קהילות בארצותיהם.

על פי הקטע, הסבירו מדוע לא חששו השליטים הנוצרים להזמין את היהודים לגור בארצותיהם.

על פי הנושא "היהודים בקהילות הריין עד המאה ה-11", הסבירו מדוע נוצר מתח בין הקהילות היהודיות שהוקמו באשכנז ובין קהילות עירוניות אחרות.

על פי הנושא "היהודים בקהילות הריין עד המאה ה-11", הציגו סיבה אחת שגרמה לשליטים הנוצרים בצרפת ובגרמניה (אשכנז) להזמין את היהודים להתיישב ולהקים קהילות בארצותיהם.

החייאת הכלכלה בארצות שלטונם/ התאים לאינטרס הכלכלי של אדון העיר.

פירוט: מקראה, עמ' 37.

על פי הקטע, הסבירו מדוע לא חששו השליטים הנוצרים להזמין את היהודים לגור בארצותיהם.

כי היהודים לא איימו על שלטונם / ליהודים לא היו שאיפות פוליטיות / היהודים נחשבו לגורם נאמן.

על פי הנושא, הסבירו מדוע נוצר מתח בין הקהילות היהודיות שהוקמו באשכנז לבין שאר קהילות עירוניות אחרות.

- כי לעיתים שנאו את היהודים על רקע דתי.
- כי לעיתים חשו הרגשת קיפוח כלכלי / כי לעיתים התנקמו ביהודים על רקע תחושות של קיפוח כלכלי.
- (היחס לאדון העיר): כי היהודים חיו תחת חסותו של אדון העיר (שהעניק להם פריווילגיות) ואילו שאר הקבוצות שאפו לסלק או לצמצם את כוחו של אדון העיר. היהודים העדיפו שלא לקבל אוטונומיה וליהנות מהפריבלגיה, לעומת שאר הקבוצות שרצו אוטונומיה מלאה בין החומות.

פירוט: מקראה, עמ' 33.

שימו לב!

- השאלה היא ברמת הסבר חשוב לתרגל עם תלמידים את ההבדל בדרישה בהתאם לרמת ההוראה
- השאלה מתבססת על קריאה בחומר שבמקראה במלואו, ועל כך שהמקראה נמצאת ברשותם של התלמידים בעת הבחינה. על המורים לתרגל עם התלמידים שימוש בחומר פתוח בכל הבחינות לאורך שנת הלימודים, ולא להתבסס על סיכומים בלבד.

5. השפעת מסעי הצלב על המרכזיות של ארץ-ישראל בתודעה היהודית

לפניכם קטע מסידור תפילה שנתגלה בגניזה הקהירית. הקטע נכתב ככל הנראה במאה ה' 13, וכתובות בו הוראות עבור העולים לירושלים.

קראו את הקטע שלפניכם, וענו על השאלות שאחריו.

אם תזכה ותעלה לירושלים, כשתביט מן הר [הצופים]... אם תהיה רכוב חמור – תרד, ואם יהיה ברגליך מנעל – חלוץ אותו וקרע בגדיך... ותיכנס אבל וחפוי ראש...

ובשעה שיקרע [העולה] ירושלים והמקדש [צריך לקונן ולספוד כפי כוחו ולבקש רחמים שיחזור] שיחזיר [השם את שבות עמו ויבנה מקדשו ועריו במהרה בימינו.

(א' שילר) עורך, **אריאל: כתב עת לידיעת ארץ-ישראל – תולדות ירושלים: מחורבן בית שני ועד לתקופה העות'מאנית**, 84 – 83,

הוצאת ספרים אריאל, תשנ"ב, עמ' 210

על פי המאמר "נוסעים יהודים בארץ ישראל לאחר מסעי הצלב", הציגו שתי סיבות לשינוי שחל בזיקה (קשר) של יהודי אירופה לארץ ישראל בעקבות מסעי הצלב.

על פי הקטע, ציינו שני מנהגים שנהגו העולים לרגל לעשות עם הגיעם לירושלים.

על פי המאמר "זיקתו של מהר"ם מרוטנבורג אל ארץ ישראל", הציגו מנהג אחד שנהג מהר"ם מרוטנבורג לעשות כדי להמחיש את זיקתו הנפשית לירושלים.

על פי המאמר "נוסעים יהודים בארץ ישראל לאחר מסעי הצלב", הציגו שתי סיבות לשינוי שחל בזיקה של יהודי אירופה לארץ ישראל בעקבות מסעי הצלב.

- מסעי הצלב הפכו את המסע לארץ ישראל לאפשרי, על רקע ערוצי המסחר והצליינות שהתפתחו בעקבותיהם.
 - מסעי הצלב השיבו את ארץ ישראל לתודעה היהודית.
 - מסעי הצלב הציבו מראה לפני היהודים: המאמצים האדירים וסיכון החיים של הצלבנים גרם ליהודים להבין שגם הם צריכים להשקיע באותה מידה בעלייה לארץ.
- פירוט: מקראה, עמ' 102.

על פי הקטע, ציינו שני מנהגים שנהגו העולים לעשות עם הגיעם לירושלים.

- ירידה מן החמור
- חליצת מנעלים
- קריעת בגדים
- כניסה לירושלים אבלים וחפויי ראש
- קינות ומספד
- בקשה מה' להשיב את שבות עמו

על פי המאמר "זיקתו של מהר"ם מרוטנבורג אל ארץ ישראל", הציגו מנהג אחד שנהג מהר"ם מרוטנבורג לבצע כדי להמחיש את זיקתו הנפשית לירושלים.

- כל פעם שהוזכרה ירושלים בתפילה, היה כורע על ברכיו.
- קרא מדי ערב את מזמור קכ"ב, שעוסק בעלייה לירושלים.

פירוט: מקראה, עמ' 117.

שימו לב!

- בשאלה שמתבקשים להביא הוכחה מהמאמר, חובה לציין מהיכן היטוט/המקור/העובדה נלקח. צריך לתרגל עם תלמידים ציון מראה מקום בכל הבחינות.
- כאשר בשאלה ישנן מטלות על-פי מאמרים שונים, חשוב שיקפידו התייחס למאמר הנכון לכל מטלה.
- חשוב לפצח יחד שאלות בכיתה, לשים לב להערות ומילות שאלה וכן להפניה למאמרים.

נושא 2 - שלושת העשורים הראשונים למדינת ישראל

כולל דגשים בעקבות תשובות התלמידים

פרק ראשון

6. ההתיישבות והמהפך הפוליטי

א. לפניכם קטע העוסק בתגובות שפורסמו בעיתונות בנוגע ל"פרשת אלון מורה". קראו את הקטע, ונענו על השאלות שאחריו.¹

סקירה של העיתונות הישראלית מהתקופה שבה התחוללה פרשת אלון מורה (קדום), מלמדת כי המדינה סערה סביב הפרשה. תומכים ומתנגדים תקפו אלו את אלו בחריפות רבה. שלל הכתבות שהתפרסמו באותם ימים בנושא, מעידות שהפרשה נגעה בעצב חשוף של החברה הישראלית, ונראה שהיא ערערה את ברירת המחדל בשלטון מפא"י.

כך לדוגמה המשפטן אמנון רפאל הביע בטורו חרדה מפני מצב של כניעת הממשלה למתנחלי קדום. לדבריו, הימנעותה של הממשלה מפניו המתנחלים מעידה על רפיסות הממשלה וחולשתה. איך תוכל הממשלה לעמוד בפני לחצי מעצמות גדולות אם אינה מצליחה לעמוד בפני לחציה של קבוצה קטנה יחסית? תהה. מבחנו של המשטר בישראל מתמקד עתה בקדום, פסק. רק אם יפנו המתנחלים, תוכיח הממשלה שהיא יכולה לבצע את אשר התחייבה, והמשטר יצא מחוזק.

חברת הכנסת שולמית אלוני ייחסה לממשלה "פיצול אישיות". היא כתבה כי מצד אחד הממשלה מטפחת את תנועת "גוש אמונים", אולם מצד אחר, ברגע שהעלייה לקרקע מתבצעת, הממשלה שולחת את צה"ל לפנותם. לדברי אלוני, "מי שרוצה שלטון דמוקרטי, שלטון החוק, מרות הממשלה – מן הדין שימחה נגד הממשלה המעודדת כל אלה."

בניגוד לאלו שראו במתנחלי אלון מורה פורעי חוק המזלזלים בכנסת ובממשל, ציין ישראל אלדד, ממייסדי "התנועה למען ארץ ישראל השלמה", את "אהבת ממשלת ישראל", כפי שכינה זאת, המפעמת במתנחלים. "אהבה לא מוסברת לשרי ישראל אשר מגרשים אותם מעל אדמת ארץ-ישראל."

(מעובד על פי א' הורנשטיין וי' גולדשטיין, "אלון מורה כגורם מחולל במהפך הפוליטי במדינת ישראל", בתוך: מחקרי יהודה ושומרון, קובץ כ"ו מס' 1, אוניברסיטת אריאל בשומרון, 2017, עמ'

168)

¹ קטע זה אינו מופיע במקראה, אך קטעים אחרים מאותו מאמר מובאים במקראה.

א. על פי המאמר "גבירותיי ורבותיי, מהפך", במהלך העשור שאחרי מלחמת ששת הימים חל שינוי אידאולוגי עמוק בציבור הדתי, ושינוי זה תרם למהפך הפוליטי. הציגו שינוי זה.

על פי הקטע, הסבירו מדוע "פרשת אלון מורה" הייתה בין הגורמים שהובילו למהפך הפוליטי. בססו את תשובתכם על שתי דוגמאות לעמדות מנוגדות בנוגע לפרשה זו מתוך עיתונות התקופה.

על פי המאמר "גבירותיי ורבותיי, מהפך", הציגו את השינוי האידאולוגי העמוק שחל בקרב הציבור הדתי במהלך העשור שאחרי מלחמת ששת הימים, ותרם למהפך הפוליטי. עד למלחמת ששת הימים הציבור הדתי/המפד"ל היו בעד מתינות מדינית וריסון צעדים צבאיים / שותפים מרכזיים בממשלת רבין. לעומת זאת, בעשור שאחרי מלחמת ששת הימים חל חיבור חזק לתנועת גוש אמונים, הדוגלת בארץ-ישראל השלמה / בחיבור להתיישבות ביהודה ושומרון. / פירוד בין מחנה הפועלים לבין הציונות הדתית. פירוש: מקראה, עמ' 155.

הסבירו מדוע "פרשת אלון מורה" הייתה בין הגורמים שהובילו למהפך הפוליטי. בססו את תשובתכם על שתי דוגמאות לעמדות מנוגדות בנוגע לפרשה זו מתוך עיתונות התקופה.

כי בפעם הראשונה התעוררה ביקורת על הממשלה הן מימין הן משמאל / כי הפרשה ערערה את ברירת המחדל של שלטון מפא"י:
מצד אחד נטען כי הממשלה מגלה רפיסות / שאין עמידה על שלטון החוק / שהממשלה פוגעת בדמוקרטיה כשהיא אינה מפגינה את מרותה.
מצד אחר נטען כי הממשלה אינה נאמנה לארץ-ישראל.

ב. במאמר "אלון מורה כגורם מחולל במהפך הפוליטי במדינת ישראל" מובאים דבריו של שלמה גזית, הטוען שממשלת ישראל נכנעה ל"קבוצה קטנה, פנאטית ומיליטנטית."

מנגד, אפשר להסיק מן המאמר, כי תגובת הממשלה נבעה מן ההבנה שקבוצות רבות בציבור הישראלי אינן תומכות בפינוי. הציגו שתי עובדות מן המאמר שיכולות לבסס מסקנה זו.

הציגו שתי עובדות מן המאמר שיכולות לבסס את המסקנה שעל פיה תגובת הממשלה נבעה מן ההבנה שקבוצות רבות בציבור הישראלי אינן תומכות בפינוי.

- גרעין אלון מורה הצליח לגייס אלפי אוהדים אקטיביים ופסיביים לפני העליות לקרקע.
- נערכו סיורים והרצאות על ידי מרצים ומתנדבים שהגיעו לאזור מאוניברסיטאות שונות.
- צוות רופאים ואחיות מבית חולים איכילוב אייש את המרפאה המקומית.

- קבוצות מן ההתיישבות העובדת הגיעו להתנחלות כדי להביע הזדהות / חוג עין ורד, שהורכב ברובו מאנשי ההתיישבות העובדת שתמכה אקטיבית במפעל של גוש אמונים.
- הרמטכ"ל ציין כי יהיה זה למורת רוחו לפנות את המתיישבים.
- שר הביטחון פרס ציין שבסבסטיה היו אנשי התיישבות מכל הזרמים.
- לטקס חנוכת המבנים הגיעו משתתפי "כינוס ירושלים לאחדות ישראל" – כינוס של מנהיגים חשובים מכל העולם.
- על פי זיכרונותיו של עזר ויצמן, ניסיונות הפינוי של הממשלה עלו בתוהו על רקע העובדה שהיו להם תומכים גם בממשלתו של רבין.

ג. על פי המאמר "סקירה כללית: ההתיישבות ביש"ע אחרי מלחמת ששת הימים", הציגו שני הבדלים בין ההתיישבות לפני הקמת המדינה ובין ההתיישבות לאחר הקמת המדינה.

הציגו את המעמד המדיני של יהודה, שומרון וחבל עזה לאחר מלחמת ששת הימים, והסבירו שתי סיבות לכך.

על פי המאמר "סקירה כללית: ההתיישבות ביש"ע אחרי מלחמת ששת הימים", הציגו שני

הבדלים בין ההתיישבות

לפני הקמת המדינה ובין ההתיישבות לאחר הקמת המדינה.

- (מקימי היישובים): לפני הקמת המדינה הוקמו היישובים בעיקר על ידי תנועות ומפלגות. לאחר קום המדינה ההחלטה על הקמת יישובים היא בידי המדינה / משרד הבינוי והשיכון / היוזמה מגיעה גם מארגונים ומתנועות פרטיות.

- (מעמד הקרקעות): לפני הקמת המדינה, קרקעות ישראל שהיו בבעלות יהודית היו בעיקר בבעלות קק"ל, והיו קרקעות רבות בבעלות פרטית. לאחר קום המדינה רוב קרקעות ישראל עברו לרשות המדינה והן מנוהלים בידי מינהל מקרקעי ישראל.

הציגו את המעמד המדיני של יהודה, שומרון וחבל עזה לאחר מלחמת ששת הימים:

אזורים אלו לא סופחו רשמית למדינת ישראל / היו תחת שלטון צבאי של צה"ל.

הסבירו שתי סיבות:

- כיוון שחששו שמתן אזרחות ישראלית לפלסטינים שיושבים בהם עלול לערער את הרוב היהודי במדינה.
- כיוון שחששו מהתנגדות בין-לאומית לצעד כזה.

פירוט: מקראה, עמ' 17–20.

שימו לב!

- השאלה מבקשת התייחסות לשינוי ומציינת את נקודת המפנה (סעיף א – ששת הימים, סעיף ג – הקמת המדינה), התלמידים נדרשים לזהות את הדרישה ולהתייחס לשינוי, למצב לפני ולמצב אחרי.
- תשובה שמתייחסת לשינוי בתקופה אחרת לא תהיה נכונה. ולכן חשוב מאוד ללמד תלמידים לשים לב לזמן שמוצג בשאלה.
- השאלה מבקשת התייחסות לסוגיה משני צדדים/עמדות מנוגדים, וחשוב לתרגל זאת עם התלמידים – בפיצוח ובמענה.
- בסעיף ג' התלמידים מתבקשים להציג את המעמד המדני, מי שהציגו מעמד בתחום אחר – לא יכלו לקבל ניקוד. חשוב לתרגל פיתוח שאלות בדגש על תחומי חיים (פוליטי, מדיני, דתי, חברתי, כלכלי וכד).

7. שינויים בחברה הישראלית בעשורים הראשונים

א. לפניכם קטע ובו מכתב ששלח ראש ממשלת ישראל דוד בן-גוריון בספטמבר 1950 לחברי הוועדה לקביעת שמות בנגב. קראו את הקטע, וענו על השאלות שאחרי.

חברים יקרים, בשם ממשלת ישראל אני שמח להביע לכם הוקרה והכרה על המפעל התרבותי וההיסטורי אשר עשיתם – בקביעת שמות עבריים לכל שטחי הנגב, הריו, גבעותיו, עמקיו, גיאיותיו, נחליו, מעבריו, מעייניו, שלוחותיו, בארותיו ומכתשיו.

גִּלּוֹתֶם חרפת הנֶכֶר והלעז [הסרתם את הבושה שהשמות היו זָרִים] מעל מחציתה של מדינת ישראל והשלמתם את הפעולה שהחל בה צבא הגנה לישראל: שחרור הנגב משלטון זר. ודאי יימצאו מערערים על פרט זה או אחר של עבודתכם – ערך מפעלכם ויקרו לא ייגרע.

נתתי הוראה לצבא שכל המפקדים ילמדו [את] השמות החדשים וישתמשו רק בהם בציבור ובכתב. אני מקווה שתמשיכו [את] פעולתכם עד שתגאלו [את] כל שטחה של ארץ-ישראל משלטון הלעז.

(נ' אפרתי, העברית בראי המדינה, הוצאת האקדמיה ללשון העברית, 2010, עמ' 24)

ציינו על פי הקטע, מהו המפעל (הפעילות) שכלפיו בן-גוריון מביע את הוקרתו.

הציגו נימוק אחד של בן-גוריון להוקרה זו.

הסבירו על פי הפרק "אתוס וחברה בתרבות משתנה", כיצד פעלה המדינה בשנים הראשונות של המדינה כדי למזער את מקומה של שפת היידיש בתרבות הישראלית (סך הכול – הסבר אחד).

הסבירו את הביקורת של מחברת הפרק על פעילות זו.

על פי הקטע, ציינו מהו המפעל (הפעילות) שכלפיו ברגוריו מביע את הוקרתו.
קביעת שמות עבריים לנגב.

הציגו נימוק אחד של ברגוריו להוקרה זו.

- ביסוס השליטה היהודית על הנגב / שליטה איננה רק בכוח הצבא אלא בכוח התודעה / השלמה לפעולה הצבאית של כיבוש השטח.
- הסרת "שלטון הלעז" מעל מחציתה של מדינת ישראל.

על פי הפרק "אתוס וחברה בתרבות משתנה", הסבירו כיצד פעלה המדינה בשנים הראשונות כדי למזער את מקומה של שפת היידיש בתרבות הישראלית.

– באמצעות איסור פרסום של עיתון יומי ביידיש עד שנת 1957.

– באמצעות איסור על הקמת תיאטרון קבע ביידיש.

הסבירו את הביקורת של מחברת הפרק על פעילות זו.

היה ברור שאין עוד תחרות בין היידיש לעברית, כי תהליך הקניית העברית היה בעיצומו / כי הילדים למדו את העברית בכל רמות החינוך וחזרו והביאו אותה לבתייהם ולעיתים אף סירבו לדבר עם הוריהם בשפה השגורה בניהם.

ב. לפניכם קטע מדבריו של דוד ברגוריו משנת 1951. קראו אותו, וענו על השאלות שאחריו.

אנו מחדשים נעורי אומה עתיקה, מקוממים הריסות מולדת ובונים חברה ותרבות חדשה, ועומדת לפנינו שאלה רבת תוכן ומשמעות: איך לסדר [את] חיינו – מהו המשטר הרצוי, מה הן אושיות התרבות שלנו, מה יהיו פני חברתנו ומבנה משקנו. וטבעי הדבר שהדעות נחלקות בתוכנו, ויש מאבק פנימי כשר – אם כי אולי לא תמיד באמצעים כשרים – על עיצוב דמות חיינו במולדת המתחדשת.

אולם גם במאבק לגיטימי זה אסור להתעלם אף לרגע משאלה יותר חמורה ויותר דוחקת: איך להבטיח [את] חיינו. שאלה זו בהכרח שקודמת לשאלה איך לסדר [את] חיינו, ומטעם פשוט: "לא המתים יהללו י-ה."

(ד' ברגוריו, "בעיות המדינה – על בעיית הבטחון, שירותי המודיעין, תשי"א", בתוך: סגולה, גיליון 162, טבת תשפ"ד, עמ' 3)

על פי הקטע, ציינו את שתי השאלות העומדות לפני מדינת ישראל הצעירה לדעת בן-גוריון.

על פי המאמר "פרידה משרוליק", הציגו את המענה של החברה הישראלית בעשורים הראשונים לקיום המדינה על השאלה הראשונה שבדברי בן-גוריון בקטע.

על פי המאמר "פרידה משרוליק", הסבירו כיצד הובילו ההתפתחויות הכלכליות לשינויים חברתיים במדינת ישראל מסוף שנות השמונים והלאה (סך הכול – הסבר אחד).

על פי הקטע, ציינו את שתי השאלות העומדות לפני מדינת ישראל הצעירה לדעת בן-גוריון.

– איך לסדר את חיינו

– איך להבטיח את חיינו

על פי המאמר "פרידה משרוליק", הציגו את המענה של החברה הישראלית בעשורים

הראשונים לקיום המדינה על השאלה הראשונה שבדברי בן-גוריון בקטע.

– התנדבות ללא תמורה חומרית

– האינטרס האישי הוכפף לאינטרס הלאומי

– צרכנות לא פזרנית

– שלילת החומרנות

– שלילת הנהנתנות

על פי המאמר "פרידה משרוליק", הסבירו כיצד הובילו ההתפתחויות הכלכליות

לשינויים חברתיים במדינת ישראל מסוף שנות השמונים והלאה.

כי העידן האולטרה-קפיטליסטי הביא לצמצום הריכוזיות הכלכלית במדינה / ביטול הסבסוד

של מוצרי יסוד / הקטנת המענקים של הממשלה / הפרטת הבעלות על נכסי הממשלה /

האצת התהליך של סחר חוץ חופשי / הביא לשינוי ברמת החיים הממוצעת בישראל

לעומת הצרכנות הלא פזרנית / החברה נהפכה לחברת שוק חופשי תחרותי שבו הכסף

והרווח הם חזות הקיום לעומת חברה השוללת חומרנות ונהנתנות / החברה יצרה

לגיטימציה לרווח למימוש עצמי וליצירת תחרות לעיתים אכזרית על משאבים לעומת

חברה לאומית המכפיפה את הפרט לאינטרס הלאומי.

השינוי החברתי שנוצר הוא עליית הפרט על חשבון הכלל.

פירוט: מקראה, עמ' 93.

ג. בפרק "אתוס וחברה בתרבות משתנה" מוזכרים כמה אמצעים לעיצוב האתוס הלאומי, ובהם קביעת ימי מועד לאומיים וביסוס הצבא כסמל לאומי. בחרו באחד מאמצעים אלה, וציינו אותו.

הסבירו כיצד עוצב האתוס הלאומי באמצעות אמצעי זה.

בפרק זה נטען גם כי: "בראייה מדוקדקת יותר מתגלים הסדקים בתוך הבניין המונוליטי [האחיד] לכאורה של האתוס ונשמעים קולות חדשים, המרמזים על תהליכי השינוי המתרחשים בתוכו".²

על פי הפרק, הסבירו כיצד סדקים אלה באו לידי ביטוי באמצעי שצינתם.

בחרו באחד מאמצעים אלה: קביעת ימי מועד לאומיים או ביסוס הצבא כסמל לאומי. וצינו אותו.

קביעת ימי מועד לאומיים / ביסוס הצבא כסמל לאומי

הסבירו כיצד עוצב האתוס הלאומי באמצעות אמצעי זה.

קביעת ימי מועד לאומיים:

- האתוס הלאומי כלל התלהבות מן המדינה וממוסדותיה / התלהבות מצה"ל ופעולותיו/מסירות/הקרבה.
- ימי המועד הלאומיים כללו את יום הזיכרון לחללי צה"ל ויום העצמאות, שהוצמדו זה לזה ביוזמת משפחות שכולות. הצמדת ימים אלה מבטאת את הוויית החיים בארץ בנוסח "בדמייך חיי": חשיבות המסירות למען המדינה / תפיסת ההקרבה כחלק מתקומת המדינה.

ביסוס הצבא כסמל לאומי:

- האתוס הלאומי כלל התלהבות מן המדינה וממוסדותיה / התלהבות מצה"ל ופעולותיו/מסירות/הקרבה.
- תפיסת הצבא כצבא העם שכולם מתגייסים אליו / ההווי השוויוני ששרר בצבא / התגייסות הצבא למשימות לאומיות כמו עזרה למעברות בעת שיטפונות / הוראת עברית לעולים חדשים / השירים של הלהקות הצבאיות טיפחו את הרצון להתנדב למשימות צבאיות/למסור את הנפש/להיות מוכנים להקרבה.

הסבירו כיצד סדקים אלה באו לידי ביטוי באמצעי שצינתם.

בימי המועד הלאומיים:

בכך שצורת החגיגות ביום העצמאות השתנו: בשנים הראשונות החגיגות היו ברשות הרבים, ובהדרגה עברו החגיגות לרשות הפרט. תחילה התארגנו קומזיצים פרטיים ומסיבות בבתים ואחר כך היה יום העצמאות לחג של המשפחה שיוצאת בבלות יחד בחיק הטבע.

² א' שפירא, ככל עם ועם: ישראל 1881-2000, מרכז זלמן שזר, 2012, עמ' 229.

— בצה"ל:

בכך ששירי הלהקות הצבאיות לגלגו על השירות הצבאי והעלו על נס את הגעגועים לשלום, אף על פי שבשירים בוטאה גם הערצה לצבא.

שימו לב!

- בעת הוראת מאמרים חשוב להנחות את התלמידים להבחין בטענה המרכזית של המחבר/ת, ובנימוקים.
- כאשר השאלה מבקשת להביא את הביקורת של המחבר/ת על טענה או תופעה מסוימת, חשוב שהתלמידים ידעו להבחין בין הביקורת לבין הטענה/תופעה שבסיס הביקורת, ולא יצטטו מהמאמר טענות שלא קשורות לשאלה.
- כאשר השאלה מבקשת מהתלמידים לבחור דבר אחד מרשימה, חשוב שהתלמידים יהיו עקביים, ויענו על מה שבחרו. תשובה שמתייחסת לדבר/תופעה/אישיות שלא ניתנה בחירה, או שתלמיד לא בחר בה (ואין הלימה בין מה שהוא ציין לבין המשך התשובה) – לא תתקבל, גם אם היא נכונה עובדתית. כנ"ל כאשר התלמיד נשאל על פי מאמר מסוים ועונה משהו שלא מופיע במאמר/על-פי מאמר אחר.

פרק שני

8. מדינת ישראל והסכם השילומים

על פי המאמר "ישראל האחרת", ציינו שתי מפלגות – משני קצוות מנוגדים של הקשת הפוליטית – שהתנגדו להסכם השילומים עם גרמניה.

הציגו טיעון אחד של כל אחת ממפלגות אלה (סך הכול – שני טיעונים).

הביעו את דעתכם, מדוע המאמר נקרא בשם "ישראל האחרת"? בתשובתכם התבססו על שתי עובדות היסטוריות המוצגות במאמר.

ציינו שתי מפלגות – משני קצוות מנוגדים של הקשת הפוליטית – שהתנגדו להסכם השילומים עם גרמניה, והציגו טיעון של כל אחת ממפלגות אלה.

- חירות: פגיעה בכבוד הלאומי/היהודי
- מפ"ם: הסליחה והפיוס מסכנים את חוסנה של המדינה / מו"מ עם גרמניה משרת את האינטרס של המערב הקפיטליסטי האימפריאליסטי.
- המאמר של דן קורן העוסק בהסכם השילומים נקרא "ישראל האחרת".
- הסבירו מדוע לדעתכם המאמר נקרא בשם "ישראל האחרת".

כי מדינת ישראל השתנתה בעקבות הסכם השילומים (כל תשובה של תלמידים שיש בה התייחסות לשינוי שחל במדינת ישראל בעקבות ההסכם תתקבל).
בתשובתכם התבססו על שתי עובדות היסטוריות המוצגות במאמר.
(שינוי כלכלי:) מדינת ישראל החלה לסחור עם גרמניה המערבית / התפתח ייצוא משמעותי מישראל לגרמניה.
(שינוי מדיני:) החל תהליך התפייסות בין מדינת ישראל לגרמניה המערבית.
(שינוי ביטחוני:) גרמניה סיפקה לישראל נשק, והפסקה זו איזנה במידת מה את הנשק הסובייטי שזרם למצרים.
פירוט: מקראה, עמ' 77–78.

שימו לב!

- בעת הוראת מאמרים חשוב ללמד את התלמידים לבחון את כותרת המאמר/כותרות משנה ולדון במשמעותם.
- השאלה מבקשת לציין שתי מפלגות משני קצוות מנוגדים של הקשת הפוליטית, ולהציג את הטיעונים של כל אחת מהן. לא התקבלו במלואן תשובות שצינו שתי מפלגות מאותו צד של המפה (ניתן לקבל במקרה זה רק תשובה על מפלגה אחת מבין השתיים) או לחלופין כאשר הטיעון שהתלמידים הציגו לא תאם את המפלגה שצינו. חשוב לתרגל מיפוי של העובדות והדוגמאות במאמרים.

9. מדינה ותורה

במאמר "חזון מדינת התורה בראשית ימי המדינה" נכתב כי: "עם קום המדינה נמצאו שלוש גישות בהבנת המושג 'מדינת התורה'".³ הציגו את שלוש הגישות האלה.

על פי המאמר "עיצובה וגיבושה של הרבנות הצבאית", הסבירו כיצד התפיסה של הרב גורן את הרבנות הצבאית מבטאת אחת הגישות שהצגתם.

הביעו את דעתכם, כיצד אחת מן הגישות שהצגתם בנוגע למדינת התורה, באה לידי ביטוי במדינת ישראל כיום?

במאמר "חזון מדינת התורה בראשית ימי המדינה" נכתב כי: "עם קום המדינה נמצאו שלוש

גישות בהבנת המושג

'מדינת התורה'". הציגו את שלוש הגישות האלה.

— גישה השוללת את המושג מדינת התורה / שגישה על פיה ההלכה התפתחה בגלות ואיננה מתאימה למדינה יהודית ריבונית.

³ ע' רכניץ, "חזון מדינת התורה בראשית ימי המדינה", תקציר מתוך תיאוקרטיה דמוקרטית: עיון במשנתם המדינית של הריא"ה הרצוג, הרא"י וולדינברג והר"ש גורן, אוניברסיטת אריאל בשומרון, תש"פ, עמ' 1.

- גישה הרואה במושג מדינת התורה סיסמה בלבד / גישה שעל פיה ההלכה איננה מתייחסת למדינה אלא ליחידים המרכיבים אותה.
- גישה הרואה את התורה כמנחה את כל אורחות חייה של המדינה / גישה השואפת ללמוד הנחיה תורנית לכל שאלה ציבורית והתנהגות פוליטית.

פירוט: מקראה, עמ' 105.

על פי המאמר "עיצובה וגיבושה של הרבנות הצבאית", הסבירו כיצד התפיסה של הרב גורן את הרבנות הצבאית מבטאת את אחת הגישות שהצגתם.

תפיסת הרבנות של הרב גורן תואמת את הגישה הרואה את התורה כמנחה את כל אורחות חייה של המדינה, כי הרבנות הצבאית על פי הרב גורן איננה רק מכשיר לסיפוק שירותי דת טכניים לחייל הבודד, אלא גוף הפוסק הלכה בשאלות של צבא ומלחמה לכלל הצבא מהיותו "צבא העם".

פירוט: מקראה, עמ' 122.

הביעו את דעתכם, כיצד אחת מן הגישות שהצגתם בנוגע למדינת התורה, באה לידי ביטוי במדינת ישראל כיום.

כל תשובה המדגימה מציאות קיימת במדינה שבה באה לידי ביטוי אחת הגישות – תתקבל.

שימו לב!

- חשוב לתרגל עם תלמידים פיצוח ומענה לשאלות שמבקשות מהם להביע דעה, לעשות חיבור בין עובדות לערכים ולנקוט עמדה. זה הופך את הלמידה לרלוונטית וגם מחזק את יכולות החשיבה הטיעונית והביקורתית.
- בהתייחסות לדמות היסטורית או לחוקר/ת- יש לכתוב את שמה המלא של הדמות ולא רק את שמה הפרטי.

10. אירועי מחאה חברתיים בעשורים הראשונים

על פי הפרק "בניין הדמוקרטיה בתנאי משבר – היבט חברתי" (מתוך הספר "השיבה לציון"), הציגו את הרקע לפרוץ אירועי ואדי סאליב.

בססו את תשובתכם על שני ציטוטים מעדותו של תושב השכונה, מוריס גבאי.

בפרק מובאות שתי כרזות העוסקות במחאת "הפנתרים השחורים". בחרו בכרזה אחת, וציינו את שמה.

הסבירו על פי רכיב אחד בכרזת המחאה שציננתם, מה הוביל להתפרצות מחאת "הפנתרים השחורים".

בחרו באחת מהמחאות: מחאת ואדי סאליב או מחאת "הפנתרים השחורים", וציינו את שמה.

הביעו את דעתכם, האם המחאה הצליחה? בססו את דבריכם על עובדה היסטורית אחת לפחות.

הצינו את הרקע לפרוץ אירועי ואדי סאליב.

- מרבית המתגוררים בשכונות עוני היו מזרחיים. תושבי השכונות חשו מופלים לרעה / הרגישו שחיהם מנוהלים בידי הממסד האשכנזי-חילוני ברובו. תחושה זו גרמה להתפרצויות.
- המדיניות של "כור ההיתוך" שהונהגה בשנים הראשונות של המדינה, לא הייתה מיזוג גלויות, אלא דרישה מעולי ארצות האסלאם לוותר על תרבותם, מנהגיהם ומסורתם לטובת התרבות המערבית החילונית המקובלת בארץ. כל הדברים הללו חברו יחד לתחושת קיפוח אצל מזרחיים, שהרגישו שמזלזלים בתרבותם ומונעים מהם אפשרות ממשית לשוויון. תחושה זו גרמה להתפרצויות.

בססו את תשובתכם על שני ציטוטים מעדותו של תושב השכונה, מוריס גבאי.

עדות מוריס גבאי בעמ' 147 – יש לקחת מעדות זו שני ציטוטים שמעידים על תחושת אפליה וקיפוח:

- "בבית הספר לא קראו לי בשמי הנכון. קראו לי מרוקו וזה העיק על ליבי"
- "מה כואב לנו?...כשבאה אנייה מרומניה ולא שולחים אותם לספר. רק את המרקונים שולחים לספר..."
- "אני מתפלל לאלוקים שגם הילד שלי יוכל ללכת לקייטנה".
- "אני רואה את הילדים הקטנים בואדי סאליב מתרוצצים חצי ערומים ומלקטים אבנים וחול ואדמה כי אין להם מה לאכול".
- "לא שמעתי שאיזה עיתונאי יבוא ויתעניין ויכתוב על חיינו".
- "אני זוכר שפעם הייתי באסיפה של בן גוריון והוא אמר שעוד שנתיים יחוסלו המעברות, אולם זה שקר".
- "אמא שלי יושבת בצריף ובוודאי תשב עוד חמש שנים".
- "אמנם בונים שיכון, אבל זה עולה אלף או אלפיים לירות ומאיפה תיקח? אנו עובדים בדחק".
- "בבתי החרושת...מכניסים אותנו לעבודה רק שלושה שבועות לפני פסח או ראש השנה כדי שיהיה לנו איך להעביר את החג. כל השאר זה עבודה ודחק".
- "כשקבלן גומר את הגג הוא מזמין לו חמורים ספרדים שיסיימו לו את זה ושוב ללשכה".
- "כאשר אני בא הביתה אשתי אומרת לי 'אתה לא רוצה לעבוד'...היא לא יודעת שאני הולך ומבקש עבודה ולא מקבל".
- "עכשיו הם מסתכלים עלינו בעין פוזלת כי אצלם מרוקני כאילו אתה אמור פושע בינלאומי".

- "יש מרוקנים מלומדים אבל לא נותנים להם אפשרויות".
 - "אני יודע לכתוב ויש לי שתי שפות, שלחו אותי בדואר בתור דוור".
 - "הוא אמר לי 'מאיפה אתה?' אמרתי ממרוקו. הוא אמר 'פלא מרוקני כותב ככה'".
- ציינו כרזה אחת העוסקת במחאה. הסבירו על פי רכיב אחד בכרזת המחאה שציינתם, מה הוביל להתפרצות מחאת "הפנתרים השחורים".

- כרזה מתוך כתב העת מצפן – (עמ' 149) – בכרזה הם טוענים שהם מרגישים "דפוקים", ומתלוננים על התנאים הקשים שלהם: אין עבודה / ישנים עשרה בחדר / "אוכלים כלא ומכות" כל שני וחמישי / הבטחות הממשלה לא מתקיימות / חשים קיפוח/אפליה, על כן רוצים להתאגד כדי לשנות את המצב.
 - כרזת בחירות של הפנתרים השחורים בירושלים – (עמ' 150) – בכרזה הם מתלוננים על אפליה, מצוקה ועוני, וטוענים כי המצוקה מובילה לפשע ועל כן חשוב להיאבק – כדי לשנות את המצב. / "אל תתן יד לכך שהבן שלך יבלה את נעוריו בבית סוהר" ולכן יש לך ברירה להצטרף לפנתרים השחורים / "אל תהיה שותף לפשע – המצוקה היא האוטוסטרדה לפשע" ולכן יש לך ברירה להצטרף לפנתרים השחורים.
- ציינו את אחת המחאות והביעו את דעתכם אם המחאה הצליחה. בססו את דבריכם על עובדה היסטורית אחת לפחות.

אירועי ואדי סאליב:

- הצליחה כי: הוקמה ועדת חקירה והיא בדקה את טענות המחאה / ועדת החקירה טענה כי המחאה פרצה מתוך מצוקה אמיתית / ועדת החקירה הסכימה עם תחושות האפליה, הקיפוח וההשפלה של רבים מבני העדה המרוקנית / השופט עציוני הפנה אצבע מאשימה כלפי החברה הישראלית כולה על שלא פתחה את ליבה לעולי מרוקו. / המחאה הכריחה את מנהיגי המדינה לטפל בפער העדתי ולתת לו מענה / תושבי ואדי סאליב קיבלו דיור חלופי טוב יותר / נעשו מאמצים רבים יותר להאיץ את פינוי המעברות / הונהגה קצבת ילדים לסיוע משפחות ברוכות ילדים. / המחאה הביאה לידיעת הציבור את תחושות התסכול והאפליה.
- לא הצליחה כי: ועדת החקירה קבעה שאין כל אפליה לרעה מבחינת התנהלות הרשויות / ועדת החקירה קבעה כי אין תלמידים ממוצא מרוקני במוסדות תיכוניים ואקדמיים בגלל קשיי קליטה ולא בגלל אפליה מכוונת. / הפער העדתי והתסכול לא תמו. הטענות על אפליה וקיפוח המשיכו להדהד.

מחאת הפנתרים השחורים:

- הצליחה כי: בעקבות האירוע הוקמה ועדה ציבורית שתדון ברצינות בטענות התנועה / הוועדה הציבורית קבעה כי יש אפליה עדתית ומצוקה גדולה / תקציבי משרדי הממשלה שעסקו בעניינים חברתיים הוגדלו באופן ניכר / פרויקט שיקום השכונות שהנהיג בגין שבו שיקמו את השכונה עבור דייריה / העלאת המודעות למצב בשכונות העוני שרוב יושביהן היו מזרחיים, בהחלט תרמה לקידום תהליכי שיקום / המחאה הביאה לידיעת הציבור את תחושות התסכול והאפליה.

— לא הצליחה משמעותית כי : התנועה התפרקה בתוך שנים ספורות.
פירוט: מקראה, עמ' 145–151.

שימו לב!

- השאלה מבקשת להביע עמדה תוך ביסוס על עובדות היסטוריות מהמאמר.
- חשוב לתרגל עם התלמידים כיצד לנמק עמדה באמצעות עובדות היסטוריות, ולזהות טענות ונימוקים/עובדות, כאשר קוראים מאמרים בכיתה.
- חלק מהמאמרים מראים תמונה מורכבת של ארועים. חשוב לתרגל עם התלמידים בהוראת המאמרים זיהוי של שתי נקודות מבט על אותה התקופה.
- בעת ניתוח המאמר יש להדגיש כיצד כל עמדה מבססת את טיעוניה ומהי נקודת המחלוקת עם העמדה השנייה, כדי שתלמיד יוכל לבחור עמדה בצורה מושכלת.

נושא 3 - עליית המערב כציוויליזציה מודרנית חדשה

כולל דגשים בעקבות תשובות התלמידים

פרק ראשון

11. המעבר מן העולם הקלאסי לעידן המודרני

א. על פי המאמר "מבוא לעליית המערב – מורשת העולם הקלאסי וימי הביניים בתרבות המערב", הציגו את השפעות התקופה הקלאסית ותקופת ימי הביניים על תרבות המערב בעת החדשה בשני תחומים.

בפרק "עת החדשה המוקדמת: לדיוקנה של תקופה בהיסטוריה ובהיסטוריוגרפיה" מובאת הקביעה של הסוציולוג מקס ובר שלפיה העת החדשה היא עת של "הסרת מעטה הקסמים מעל העולם." הסבירו קביעה זו.

הביעו את דעתכם, האם קביעה זו נכונה? בססו את תשובתכם על שתי עובדות היסטוריות.

הציגו את השפעות התקופה הקלאסית ותקופת ימי הביניים על תרבות המערב בעת החדשה בשני תחומים.

- (תחום יחסי אזור ומדינה): רעיונות חשובים שצמחו ביוון ורומא בתקופה הקלאסית התבטאו בעת החדשה (למשל: ריבונות האזרח / תפקידו של השלטון / החוק והמשפט והסדרתם בחברה האזרחית / התפתחות מעמד אזרחי הערים בימי הביניים).
- (בתחום הפילוסופי והאומנותי): מקומה ומשמעותה של ההגות ושל האומנות בחיי הפרט של התקופה הקלאסית השפיעו על העת החדשה. / שימור הידע במנזרים בימי הביניים וכן הקמת האוניברסיטאות הראשונות אפשרו את צמיחת הידע בעת החדשה.
- (בתחום הדתי) הדת הנוצרית, שצמחה בימי האימפריה הרומית, השפיעה מאוד על העת החדשה, למשל השפעת מערכת היחסים בין הנצרות ובין השלטון החילוני / מקומה המרכזי של הנצרות בימי הביניים ומערכת היחסים של הכנסייה ושל המלוכה בימי הביניים השפיעו על מעמדה של הדת בעת החדשה.
- (בתחום חברתי כלכלי) המערכת הפיאודלית שצמחה בימי הביניים / צמיחת הערים, יצרו את הבסיס הפוליטי שהתפתח בעת החדשה.

פירוט: מקראה, עמ' 8-9.

הסבירו את הקביעה של ובר:

לפי ובר, העת החדשה המוקדמת היא התקופה שבה החלו להופיע הסברים רציונליים להבנת העולם, ולכן התרחש תהליך שהוא מתאר כ"הסרת מעטה הקסמים". עד אז

ההסברים לתופעות שונות, בטבע ובחיי האדם, היו קשורים לעולם הדתי והמאגי. בעת החדשה החלו להבין טוב יותר כיצד פועל העולם. זהו תהליך של חילון, רציונליזציה וחשיבה חופשית יותר מבעבר.

פירוט: מקראה, עמ' 13

הביעו את דעתכם, האם קביעה זו נכונה? בססו את תשובתכם על שתי עובדות היסטוריות.

כל תשובה הגיונית ומנומקת היסטורית תתקבל, חשוב שתופיע עמדה (הקביעה נכונה/לא נכונה) וביסוס על שתי עובדות היסטוריות לבחירת התלמידים.

ב. על פי הפרק "המצאת הדפוס", הציגו שתיים מן ההמצאות שקדמו לגוטנברג שעליהן הוא ביסס את המצאת הדפוס.

הסבירו שתי סיבות לכך שהספרים הראשונים היו דומים לכתבי היד שקדמו להם.

הסבירו כיצד השפיעה המצאת הדפוס על תופעת הלמדנות. (12 נקודות)

על פי הפרק "המצאת הדפוס", הציגו שתיים מן ההמצאות שקדמו לגוטנברג שעליהן הוא ביסס את המצאת הדפוס.

– הדפסה מגולפות עץ (ששוכללה על ידי גוטנברג)/ הדפסה מגולפת נייר/ חיתוך גלופה ישנה לאותיות.

– ייצור נייר מסמרטוטים

– המצאת צבעי השמן כבסיס לדיו (על ידי אומנים פלמיים שצירו בצבעי שמן)

הסבירו שתי סיבות שהספרים הראשונים היו דומים לכתבי היד שקדמו להם.

– בגלל כוחו של ההרגל/אינרצייה/ הקושי להשתחרר מתפיסות מסורתיות/ הרצון לשחזר במדויק את הספר הכתוב ביד מבחינה אסתטית, מסחרית וטכנית.

– כדי לשמור על הידוע והמוכר עבור הלקוחות, מחשש שהם לא יקנו מוצר שנראה אחרת.

– כי המדפיסים הראשונים לא היו מודעים לאפשרויות החדשות שטמונות בהמצאה.

– כי הם ראו בדפוס את אמונת הכתיבה המלאכותית, רק ללא קנה ועט.

– כי סברו שמציעים למכירה כתבי יד במחיר מוזל/ בכמות גדולה.

פירוט: מקראה, עמ' 30–32.

הסבירו כיצד השפיעה המצאת הדפוס על תופעת הלמדנות.

– כי הדפוס אפשר נוסחים אחידים של כתבי היד העתיקים, וכך יכלו מלומדים מרחבי אירופה לדון בנוסח המדויק ולשחזר אותו.

– כי הדפוס אפשר נוסחים אחידים של כתבי היד העתיקים וכך הפך הלימוד מפעולה אישית לפעולה שיתופית שיש בה דיאלוג פומבי וחשיבה משותפת.

— כי הדפוס אפשר לא רק ליחיד סגולה להשתמש בספרים אלא לרבים, ולכן לא נדרש יותר דגש על שינון, וכך התפנה הלומד לחשיבה.
פירוט: מקראה, עמ' 33

ג. **בנספח המצורף לשאלון מוצג עיבוד למפת העולם שהודפסה בשנת 1507. את המפה הכין הקרטוגרף (צייר מפות) מרטין ולדזמילר. הציגו שני רכיבים מן המפה שמעידים על הדפסתה בעת החדשה המוקדמת.**

נסחו שתי שאלות שלדעתכם היסטוריונים החוקרים את המפה נדרשים לשאול כדי להבין אותה טוב יותר, והסבירו מדוע השאלות האלה חשובות להבנתה. (10 נקודות)

הציגו שני רכיבים מן המפה שמעידים על הדפסתה בעת החדשה המוקדמת.

- השם אמריקה כתוב על היבשת החדשה.
- יבשת אמריקה מסורטטת כיבשת נפרדת.
- אמריקה מסורטטת רק בקו החוף שלה, כי רק אותו הכירו אז.
- קו החוף של יבשת אפריקה מפורט וברור, מתוך מסעות התגליות של המאה ה-15.
- המפה המודפסת מעידה על השימוש בדפוס להפצת הידע הגאוגרפי / שימוש באמצעי המחשה חדשים כמו מפות מודפסות להפצת הידע החדש.
- עם חדירת הדפוס / גילוי ארצות חדשות, התעוררה סקרנות כלפי תרבויות זרות / נוצר ביקוש לחומרים מודפסים שנועדו לצריכה המונית.
- אוסטרליה אינה מוצגת במפה כי היא עדיין אינה מוכרת.

פירוט: מקראה, עמ' 50, 54, 76, 77.

נסחו שתי שאלות שלדעתכם היסטוריונים החוקרים את המפה נדרשים לשאול כדי להבין אותה טוב יותר, והסבירו מדוע השאלות האלה חשובות להבנתה.

- מי היה קהל היעד של המפה? השאלה חשובה כדי להבין מדוע צוירה המפה ומי היה מעוניין בידע גאוגרפי באותו הזמן.
- איזה שימוש נעשה במפה? השאלה חשובה כדי להבין מה עשה קהל היעד במפה.
- מה היו מקורות המידע של ולדזמילר לציור המפה? השאלה חשובה כדי להבין כיצד נאסף הידע הגאוגרפי באותה התקופה.
- מהו השימוש שעשה ולדזמילר במקורות המידע שעמדו לרשותו? השאלה חשובה כדי להבין כיצד התפתח הידע באותה התקופה.
- מדוע נבחר השם "אמריקה" ליבשת החדשה? השאלה חשובה כדי להבין את ההקשר ההיסטורי שבו צוירה המפה.
- במה מפה זו דומה או שונה ממפות שצוירו לפניה? השאלה חשובה כדי להבין את השינוי התפיסתי של העת החדשה.

שימו לב!

- בהסבר השפעה – התלמיד צריך לחבר בין גורם לתוצאה, ולא רק להציג את התוצאה של ההשפעה.
- כל שאלה הגיונית בהקשר של המפה, תתקבל. חשוב לשים לב שיש פה שתי מטלות משורשרות – לנסח שאלה ולהסביר את חשיבותה. בנוסף, חשוב ללמד את התלמידים לשאול שאלות מסוגים שונים.
- בשאלה על המפה חשוב לשים לב שהייתה כאן דרישה להבנה ויישום של ידע, וחלק מהתלמידים התקשו בכך. חשוב לתרגל בכיתה ניתוח של מקורות חזותיים מגוונים, גם באופן מונחה וגם עצמאית על-ידי התלמידים.

12. המהפכה המדעית וגילוי העולם החדש
לפניכם שני קטעי מקור. קראו אותם, וענו על השאלות שאחריהם.

מקור א

בימי הביניים התפתחו באירופה ערים צפופות מאוד. בערים אלה לא נקטו אמצעים לשמירה על הניקיון,

והדבר גרם להתפרצות מגפות שחיסלו אחוז ניכר מן האוכלוסייה. המגפה הידועה ביותר התפרצה בסין במאה

ה' 12 והסתיימה במאה ה' 14. המגפה הגיעה לאירופה בעקבות שיירות מסחר של המונגולים. מגפה זו, שכונתה

"המוות השחור", גרמה בתוך ארבע שנים בלבד, בין 1346 ל', 1350 למוות של כשליש מאוכלוסיית אירופה.

בהשפעת "המוות השחור" נחקקו חוקים לקידום בריאות הציבור אשר חייבו את התושבים לנקוט דרכי התנהגות

מסוימות. לדוגמה, ב' 1395 נאסר על תושבי פריז לרוקן לרחוב את סירי הלילה שלהם. כמו כן [על סמך הניסיון

שצברו], החלו לערוך הסגרים על אוניות שהגיעו מערים שבהן השתוללה המגפה. אלו היו הצעדים הראשונים

בעולם המערבי שבהם הונהגה מדיניות לטובת בריאות הציבור.

לעומת זאת הציבור נקט גם צעדים שתרמו לעידוד התחלואה. לדוגמה, בתקופה זו הרגו התושבים את החתולים

[בגלל אמונות תפלות שלפיהן חתולים מפיצים מחלות], אך למעשה החתולים היו דווקא אלו שטרפו את העכברושים

שבאמצעותם התפשטה המחלה.

(מעובד על פי אק בראון-אפל, נ' דאוד וד' לוי-זמיר, קידום בריאות – מתאוריה למעשה, דיונון, 2016, עמ' 20-21)

מקור ב

מניין השנים מהולדתו המבורכת של בן הא-לוהים] ישו [כבר הגיע לאלף שלוש מאות ארבעים ושמונה כאשר לעיר

המהוללה פירנצה, היפה יותר מכל עיר איטלקית אחרת, הגיעה המגפה הקטלנית, שאולי באה בהשפעת גרמי

השמיים, ואולי א-לוהים עצמו הוא ששילחה בצדק וברוב כעסו בבני התמותה, להענישנו על מעשי העוול שלנו.

המגפה פרצה כבר כמה שנים קודם בארצות המזרח... ולא הועילו נגדה שום עצה נבונה ואף לא אחת מהתקנות

שתיקנו בני האדם.

(ג'ובאני בוקאצ'יו, דקאמרון, תרגום: ג' שילוני, 2000, עמ' 29)

המגפה השחורה נחשבת לאחד מאירועי המעבר בין ימי הביניים לעת החדשה.

על פי כל אחד מן הקטעים, הציגו תגובה אחת על המגפה, שמבטאת תפיסה אופיינית לימי הביניים (סך הכול – שתי תגובות).

על פי הקטע הראשון, הציגו שתי תגובות על המגפה, שמבטאות מעבר לעת חדשה.

על פי המאמר "עידן הנאורות – ניפוץ אלילי האמונה הנוצרית", הציגו השפעה אחת של התפתחות המדע על האמונה הדתית של הנוצרים באירופה.

הציגו מתוך הקטע הראשון תגובה על המגפה שמבטאת תפיסה אופיינית לימי הביניים.

- חוסר הקפדה על תנאים סניטריים, שהתבטא בריקון של סירי לילה לרחוב.
- הרג חתולים על סמך אמונות טפלות.

הציגו מתוך הקטע השני תגובה על המגפה שמבטאת תפיסה אופיינית לימי הביניים.

- תפיסה שעל פיה המוות השחור הוא מוות מן האל / עונש משמיים על מעשיהם הרעים של בני האדם.

- תפיסה שעל פיה אין בכוחותיו של האדם לשנות דבר על רקע המגפה המשתוללת.

על פי הקטע הראשון הציגו שתי תגובות על המגפה שמבטאות מעבר לעת חדשה.

- הסגרים על אוניות שהגיעו מן הערים שבהן השתוללה המגפה (על סמך ניסיון)
 - ראשיתה של חקיקה לטובת בריאות הציבור / איסור לרוקן לרחוב את סירי הלילה
- על פי המאמר "עידן הנאורות – ניפוץ אלילי האמונה הנוצרית", הציגו השפעה אחת של התפתחות המדע על האמונה הדתית של נוצרים באירופה.

- הופיע הדאיזם, שטען שיש בורא לעולם אך הוא אינו זקוק לפולחן.
- הופיע הדאיזם, שטען שקיימת דת אוניברסלית המאחדת את בני האדם במקום להפריד ביניהם.
- הופיע הדאיזם, שטען שהעולם הוא השתלשלות מחויבת המציאות של סיבה ותוצאה.
- חלוצי עידן הנאורות טענו שלדת הנוצרית אין מה להציע מלבד מילים חסרות כיסוי ואילו המדע מציע עובדות מלאות משמעות.

פירוט: מקראה, עמ' 90.

ב. על פי הפרק "הסתגלות המחשבה", הסבירו מדוע זמן רב התעלמו רוב בני אירופה מקיומו של העולם החדש.

על פי פרק זה, הסבירו מדוע גילוי אמריקה נחשב לגורם שהקל את כניסתן של תפיסות עולם חדשות לעולם המחשבה האירופי.

על פי הפרק "הסתגלות המחשבה", הסבירו מדוע זמן רב התעלמו רוב בני אירופה מקיומו של העולם החדש.

- בגלל הקושי להפנים עובדות שלא לגמרי הסתדרו עם התפיסה הנוצרית שרווחה עד אז / בגלל העובדה שקיימים מיליוני בני אדם שלא זכו בהתגלות.
 - בגלל הקושי להפנים חידושים שאינם מותאמים לקטגוריות החשיבה המקובלות.
- פירוט: מקראה, עמ' 77.

הסבירו מדוע גילוי אמריקה נחשב לגורם שהקל את כניסתן של תפיסות עולם חדשות לעולם המחשבה האירופי.

- כי לפני בני אירופה נפתחו אופקים חדשים / התערערו מוסכמות / נבקעו בקיעים בדפוסי החשיבה וזה אפשר פתיחות גוברת / מחשבה ביקורתית / רגשות מסוגים אחרים.
 - כי הידע החדש שהצטבר נבע מניסיון ומהתבוננות בעולם. דבר זה היה תנאי הכרחי למהפכה המדעית של המאה ה-17, שהתבססה על התבוננות אמפירית וידע נצבר: ניסויים במעבדה, טלסקופ, מיקרוסקופ.
 - כי המגע עם חברות מוזרות כל כך הוליד לביקורת על החברה האירופית.
 - כי המהפכות הטכנולוגיות השונות וההצלחות השונות שאפשרו את גילוי העולם החדש עוררו ספקות לגבי הידע העתיק ואיכותו.
 - כי הידע והכלים החדשים גרמו לתחושה שבני המאה ה-16 טובים יותר מגדולי הפילוסופים בעבר.
 - כי הידע החדש שהצטבר הוא ידע שמקורו בניסיון ובהתבוננות בעולם ולא בכתובים ולכן אפשר להסיק שהעתידי יהיה בהכרח טוב יותר מן ההווה והעבר.
 - כי הידע החדש שהצטבר הוא ידע שמקורות בניסיון ובהתבוננות בעולם ולא בכתובים ולכן אפשר להסיק שהאדם בכוחותיו מצעיד את העולם קדימה בצורה שלא תלויה בהתערבות א-לוהית.
- פירוט: מקראה, עמ' 78–80.

ג. על פי הפרק "מלחמת האנציקלופדיה", הציגו את דעתו של דידרו בנוגע לתרומה של האנציקלופדיה לשיפור החברה.

הציגו שני אמצעים שנקטו מתנגדי הנאורות כדי לבלום את הפצת הרעיונות שבהם דגלו עורכי האנציקלופדיה.

הסבירו כיצד הצליחו עורכי האנציקלופדיה להעביר את המסרים של הנאורות גם בנושאים שהיו רגישים מבחינה דתית.

על פי הפרק "מלחמת האנציקלופדיה", הציגו את דעתו של דידרו בנוגע לתרומה של האנציקלופדיה לשיפור החברה.

דידרו ראה באנציקלופדיה כלי לחינוך והעשרה של הדורות הבאים, מתוך אמונה שאנשים משכילים יהיו טובים יותר ומאושרים יותר.

הציגו שני אמצעים שנקטו מתנגדי הנאורות כדי לבלום את הפצת הרעיונות שבהם דגלו עורכי האנציקלופדיה.

— (איסור וצנזורה): הממשלה אסרה את הדפסת האנציקלופדיה, החרימה כרכים ודרשה את הפסקת הפצתה.

— (תעמולה שלילית): אנשי הדת והממשל הפיקו מחזות ועיתונות שייצגו את אנשי הנאורות כבלתי ישרים וכמבולבלים (כדי לערער על אמינותם).

הסבירו כיצד הצליחו עורכי האנציקלופדיה להעביר את המסרים של הנאורות גם

בנושאים שהיו רגישים מבחינה דתית.

- כי הם שילבו ביקורת מרומזת בתוך ערכים שלא התייחסו ישירות לדת, כך שהמסר עבר בלי לעורר התנגדות מיידית.
- כי הם השתמשו בלשון מתוחכמת ובהקשרים כלליים כדי להציג את השקפת עולמם בלי לעורר חשד ישיר מצד הצנזורים.
- כי ערכים כמו "אמונות טפלות" ו"קנאות" הדגישו את הסכנות שבאמונה עיוורת, בלי לתקוף ישירות את הדת הנוצרית, וכך הפיצו את רעיונות הרציונליזם והמדע.

שימו לב!

- בהתייחסות לדמות היסטורית או לחוקר/ת- חשוב ללמד את התלמידים שיש לכתוב את שמה המלא של הדמות ולא רק את שמה הפרטי.
- כאשר התלמידים מתבקשים לנמק על-פי המקור או על-פי המאמר, חשוב ללמד אותם גם לצטט וגם להסביר מדוע הציטוט מבסס את הטענה.
- חשוב להרגיל תלמידים להכיר את המאמרים במלואם וללמוד מהם ולא ללמוד מסיכומים.

פרק שני

13. הרנסנס וההומניזם

על פי הפרק "מהי מהות הרנסנס" בעיבודו של מיכאל הרסגור, משמעות המילה רנסנס היא "חידוש ולידה מחדש".

הסבירו את היחס המורכב של אנשי הרנסנס כלפי התקופות שקדמו להם, כפי שהוא בא לידי ביטוי בשם שבו כינו את תקופתם.

במאמר "חברת הרנסנס והתרבות ההומניסטית" מצוטט מכתבו של מקיאוולי בנוגע לרחשי ליבו כלפי התקופה הקלסית.

על פי המאמר, הציגו שלושה ממאפייני ההומניזם הבאים לידי ביטוי במכתב זה.

הסבירו את היחס המורכב של אנשי הרנסנס כלפי התקופות שקדמו להם, כפי שהוא בא לידי ביטוי בשם שבו כינו את תקופתם.

מצד אחד הם רצו להתנתק מן התקופה של ימי הביניים, שאליה היו קרובים בזמן, ולהיוולד/להיווצר יש מאין.

מצד אחר הם רצו להישען על התקופה של העת העתיקה מתוך הערצה אליה ובכך הם הכניסו את ממד ה"לידה מחדש", כלומר לידה של "יש מיש".

פירוט: מקראה, עמ' 15–17.

הציגו שלושה ממאפייני ההומניזם הבאים לידי ביטוי במכתבו של מקיאוולי.

- חזרה אל המקורות הקלסיים / מקיאוולי כותב: "אני בא בחצרות העתיקות של האנשים הגדולים מימי קדם" (כלומר לומד את כתבי העת העתיקה).
- האדם במרכז: הוא רואה את עצמו כבן שיח שווה לגדולי העבר.
- למידה אישית והתפתחות רוחנית כמפתח לצמיחה של האדם.
- אינדיווידואליזם, התפתחות האדם הפרטי וזהותו הייחודית.
- העמקת הלימוד והידע משחררת את האדם מצרותיו.

שימו לב!

- חשוב להפנות את תשומת ליבם של התלמידים לקשרים בין תופעות שונות, בין אם מדובר בהשפעות או ניגודים.

- חשוב לתרגל עם התלמידים ניתוח של דילמות ומצבים היסטוריים שהייתה בהם מורכבות. חשוב שהתלמידים ידעו לזהות את מרכבות ולהסביר את הפנים השונות שלה.

14. המהפכה האמריקנית והקיום היהודי בארצות הברית

במאי 1776 הכריזו מנהיגי המושבות האמריקניות על יום של עצרות, תפילות ותעניות לכלל המתיישבים באמריקה הצפונית.

לפניכם תפילה שחברה בבית הכנסת "שארית ישראל" בניו יורק בעקבות הכרזה זו.

ה'אלוקינו... אם טוב בעיניך, תן בליבו של מלכנו ואדוננו ג'ורג' השלישי, ובליבם של יועציו, נסיכיו ומשרתיו, להסיר את חרון אפם הקשה מעל אמריקה הצפונית. ולוואי שתחריב את מכוונות הרשע של אויבינו ותבוא רעתם על ראשיהם שלהם.

(מובא אצל ח"ר דיינר, יהודי ארצות הברית 1654-2000, מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, 2015, עמ' 46)

על פי הנושא "המהפכה האמריקנית – מלחמת העצמאות 1775-1781", הציגו שתי מטרות שונות למלחמת העצמאות האמריקנית, כפי שהגדירו אותן קבוצות מתיישבים שונות.

על פי התפילה שבקטע, הציגו את היחס המורכב של יהודי צפון אמריקה לבריטניה.

הסבירו מה אפשר ללמוד מתפילה זו בנוגע להשתלבותם של יהודי צפון אמריקה במושבות.

על פי המאמר "הקיום היהודי בארצות הברית", הציגו שני אתגרים שניצבו לפני היהודים בארצות הברית לאורך השנים.

על פי הנושא "המהפכה האמריקנית – מלחמת העצמאות 1775-1781", הציגו שתי מטרות שונות למלחמת העצמאות האמריקנית, כפי שהגדירו אותן קבוצות מתיישבים שונות.

– היו מתיישבים שהסכימו להיאבק בבריטניה רק כדי להשיג עימה פשרה.

– היו מתיישבים שרצו להילחם בבריטניה כדי להשתחרר משלטונה.

פירוט: מקראה, עמ' 99.

על פי התפילה שבקטע, הציגו את היחס המורכב של יהודי צפון אמריקה לבריטניה.

מצד אחד הם מכירים בסמכותו של המלך ג'ורג' השלישי ("מלכנו ואדוננו") ומבקשים את חסדו/הסרת חרון אפו.

מצד אחר הם מתפללים נגד "מכוונות הרשע של אויבינו" – התייחסות לכוחות הבריטיים ככוחות רעים שיש להשמידם.

הסבירו מה אפשר ללמוד מתפילה זו בנוגע להשתלבותם של יהודי צפון אמריקה במושבות.

– היו מעורבים במאבק האמריקני והזדהו עם המושבות (שימוש במילה "אויבינו").

- השתמשו במסורת היהודית (תפילה בבית כנסת) כדי להזהות עם הכלל.
 - החשיבו את עצמם חלק מן הכלל והשתתפו ביום התענית והתפילות.
- על פי המאמר "הקיום היהודי בארצות הברית", הציגו שני אתגרים שניצבו לפני היהודים בארצות הברית לאורך השנים.
- היעדר תמיכה כספית מצד הממשלה / הצורך בוולונטריזם
 - התמודדות כמיעוט קטן שנאלץ לעמוד קשה כדי לשמור על הקיום היהודי
 - התבוללות / הרצון להסתגל לנורמות האמריקניות אל מול החשש מאובדן הייחודיות היהודית
 - שמירה על המסורת לעומת הקריאה לשינויים / רפורמות
 - מתח בין אינטרס קהילתי לבין אחדות
- פירוט: מקראה, עמ' 115–116.

שימו לב!

- השאלה מבקשת שתי מטרות שונות. חשוב שתלמיד לא ייתן 2 דוגמאות שמשרתות את אותה המטרה, אלא יפתח נכון את השאלה.
- כאשר מדובר על מורכבות – על התלמידים ללמוד להציג את שני הצדדים, ולהסביר את המורכבות.

15. המהפכה הצרפתית

על פי הפרק "המהפכה הצרפתית – מהלך האירועים", הציגו שני אירועים מרכזיים במהפכה הצרפתית.

בנוגע לכל אחד מן האירועים שהצגתם, הסבירו מדוע לדעתכם אירוע זה מרכזי וחשוב להבנת המהפכה (סך הכול – שני הסברים).

על פי הפרק "נפוליאון כיוורש המהפכה הצרפתית וכמחסלה", מצד אחד המשיך נפוליאון את המהפכה הצרפתית, ומצד אחר סטה ממנה ופגע בהישגיה.

הסבירו כל אחד מן הטיעונים בקביעה זו, ובססו את דבריכם באמצעות דוגמה (סך הכול – שתי דוגמאות).

הציגו שני אירועים מרכזיים במהפכה הצרפתית, והסבירו מדוע לדעתכם אירוע זה מרכזי וחשוב להבנת המהפכה.

- כינוס ראשון של אספת המעמדות במאי 1789.
- מדובר באירוע מרכזי כי האסיפה לא כונסה מאות שנים / שם החל המעמד השלישי להביע לראשונה את דרישותיו לשינוי.

- כניעת המלך לדרישת המעמד השלישי והפיכת אספת המעמדות לאספה הלאומית ב-27 ביוני 1798.
- מדובר באירוע מרכזי כי זהו המעשה המהפכני הראשון שהתחיל את שטף האירועים. ההסתערות על הבסטיליה ב-14 ביולי 1789.
- אירוע זה מרכזי כי הוא מסמל את השחרור מדיכוי. חקיקה לביטול הפיאודליזם ב-4 באוגוסט 1789.
- אירוע זה חשוב כי הוא קבע את סופה הרשמי של המערכת הפיאודלית בצרפת. פרסום הצהרת זכויות האדם והאזרח ב-26 באוגוסט 1789.
- אירוע זה חשוב כי הוא הפך את הצרפתים לאזרחים ולא נתינים. פרסום חוקה 1791, שקבעה כי המלך מולך לפי חוק.
- אירוע זה חשוב כי שם לראשונה הוכפף המלך לחוק.
- פירוט: מקראה, עמ' 102–103.
- הסבירו באמצעות דוגמה כיצד המשיך נפוליאון את המהפכה הצרפתית.
- כי תחת שלטונו לא היו פריווילגיות מלידה, אחד ההישגים העיקריים של המהפכה הצרפתית.
- כי שמר על שיויון פני החוק, אחד ההישגים העיקריים של המהפכה הצרפתית.
- כי שמר על חירות הפרט, אחד ההישגים העיקריים של המהפכה הצרפתית.
- כי המשיך את השימוש בטרור, אם כי רק נגד אויבים מבחוץ.
- הסבירו באמצעות דוגמה כיצד סטה נפוליאון מן המהפכה הצרפתית ופגע בהישגיה.
- פגע בעקרונות המהפכה הצרפתית, כגון: חופש הדיבור/ חופש העיתונות.
- פגע בחופש האספה וחופש המחאה על ידי הוצאה להורג של מתנגדי המשטר/ הגליה.
- פגיעה ברעיון השוויון, באמצעות הענקת מעמד מיוחד לאנשי צבא שזכו לתהילה צבאית.
- פגיעה ברעיון השוויון, באמצעות ביטול המשטר הפרלמנטרי שהתבסס על ריבונות עממית לטובת מנהיגות היחיד שלו.
- פירוט: מקראה, עמ' 111–112.

שימו לב!

- השאלה שואלת על אירועים במהפכה הצרפתית. תלמידים שציינו/הציגו אירועים שהובילו למהפכה הצרפתית – לא קיבלו ניקוד.
- חשוב לתרגל עם תלמידים לשים לב להגדרת הזמן המדויק שמופיעה בשאלה. חשוב מאוד לפצח יחד שאלות וכן להקפיד על בדיקה מדויקת של בחינות לאורך השנה.

נושא 4 – היסטוריה וטכנולוגיה

כולל הערות בעקבות תשובות התלמידים

פרק ראשון

16. התפתחות הדפוס בראשית העת החדשה

לפניכם קטע ממאמר העוסק במהפכת הדפוס במזרח התיכון. קראו אותו, וענו על השאלות שאחריו.

מה גרם לדחייה בכניסת הדפוס למזרח התיכון במשך תקופה כה ארוכה? ההסברים המוצעים לכך באחרונה קשורים בעיקר להיבט התרבותי. חוקרים מציינים שחברות אסלאמיות העדיפו מאז ומעולם תקשורת בעל פה על פני תקשורת בכתב. הדבר נכון לא רק בנוגע לקשרים בין אישיים, אלא גם בנוגע להעברת מידע או ידע מכל סוג שהוא - דתי או חילוני - שימורו והנחלתו מדור לדור. הגישה התרבותית הרווחת בחברות אלה הייתה כי הדרך הטובה ביותר להעביר תוכן של כתבים – הן כתבי קודש הן ספרי משפט, ספרות ושירה – היא על ידי קריאתם בקול. המדיום [הכללי] הכתוב היה, אפוא, מן הנימקי למדיום המדובר... קשרי השלטון עם נתיניו, השיח של הרועים הרוחניים עם צאן מרעיתם, והעברת מידע בתוך החברה עצמה – התנהלו כולם באפיקים בעל פה. החלוקה בין שימור ידע בכתב להעברתו בעל פה, בין מעטים בחברה היודעים לקרוא ובין הרוב שאיננו יודע לקרוא – הייתה מקובלת בחברה ונחשבה לסדר הנכון והטבעי שאיננו מצריך שינוי. נהפוך הוא – סטייה ממנו נחשבה לערעור סדרי בראשית.

(מעובד על פי ע' איילון, "האם הייתה מהפכת דפוס במזרח התיכון?", זמנים, 112, 2010 עמ' 52)

א. על פי הקטע, הסבירו את הסיבה לדחייה בכניסת הדפוס לארצות האסלאם. על פי המאמר "ערבית ועברית", הסבירו סיבה נוספת לדחייה זו. הסבירו כיצד הכניסה המאוחרת של הדפוס לארצות האסלאם השפיעה על ההתפתחות התרבותית בארצות אלו (סך הכול – הסבר אחד).

על פי הקטע, הסבירו את הסיבה לדחייה בכניסת הדפוס לארצות האסלאם.

כיוון שחברות אסלאמיות העדיפו תקשורת בעל פה על פני זו שבכתב / כיוון שהגישה התרבותית הרווחת הייתה כי כתבים מועברים באופן הנכון ביותר כשהם נקראים בקול / כי המדיום הכתוב נחשב למשני לעומת המדיום המדובר.

על פי המאמר "ערבית ועברית", הסבירו סיבה נוספת לדחייה זו.

בגלל מעמדה המקודש של השפה הערבית והאותיות הערביות / מאחר שאלה הן האותיות שבהן נכתב הקוראן, הרי שהשימוש בהן חייב להיעשות בדחילו ורחימו / רק על ידי אנשים מתאימים שקיבלו הכשרה מיוחדת.

פירוט: מקראה, עמ' 56.

הסבירו כיצד הכניסה המאוחרת של הדפוס לארצות האסלאם השפיעה על ההתפתחות

התרבותית בארצות אלו.

- בגלל החדירה המאוחרת/האיטית של הדפוס, קצב הגידול באוריינות היה איטי.
- בגלל החדירה המאוחרת/האיטית של הדפוס, נוצרו פערים מעמיקים בין השפה המדוברת לשפה הכתובה.
- בגלל החדירה המאוחרת/האיטית של הדפוס, נוצרו פערים מעמיקים בין הדיאלקטים השונים.
- בגלל החדירה המאוחרת/האיטית של הדפוס, נוצר קושי בגיבוש תרבות לאומית / מדינות לאומיות ריבוניות / היעדר תרבות פוליטית.

פירוט: מקראה, עמ' 56.

ב. על פי המאמר "האדם הקורא, האדם הפוליטי", לידתו של "האדם הקורא" הובילה מצד אחד לגיבוש של קהילות פוליטיות, ומצד אחר היא גם אפשרה תהליך של פירוק מסגרות. הסבירו את שני הטיעונים המנוגדים בקביעה זו. בנוגע לכל טיעון, הציגו דוגמה אחת מן המאמר המבססת אותו (סך הכול – שתי דוגמאות 12). (נקודות)

הסבירו את הטיעון ולפיו לידתו של "האדם הקורא" הובילה לגיבוש של קהילות פוליטיות.

- כי הופעת הדפוס, ובעיקר העיתונות, הובילה לקרבה של האוכלוסייה מן הפריפריה אל המרכז הפוליטי / החדרת נאמנות פוליטית / לעניין גובר מצד האדם הפשוט בנוגע למה שנעשה במרכזי השלטון.
- בעקבות הדפוס החלו שליטים להבין את חשיבותה של התעמולה הפוליטית ולנצל לטובתם / לרתום את התושבים למענם.

הציגו דוגמה המבטאת טיעון זה.

"הספר הלבן" (1509), שנועד להצדיק את מדיניותו של הקיסר מקסימיליאן הראשון מבית האבסבורג כלפי ונציה / לגייס את דעת הקהל לתמיכה במדיניות השלטון.

פירוט: מקראה, עמ' 51.

הסבירו את הטיעון ולפיו לידתו של "האדם הקורא" אפשרה תהליך של פירוק מסגרות.

- כי הופעת הדפוס הובילה לעיתים לתסיסה נגד השלטון / לעידן המפכות הפוליטיות / לגיוס ההמונים לשינוי דרסטי של סדרי השלטון ומבנה החברה.
- כי קריאה היא פעולה אנדוידואלית שהאדם מבצע לבדו / ללא צורך להסתופף בחברה של אחרים.

פירוט: מקראה, עמ' 51–52.

הציגו דוגמה שמבססת טיעון זה.

- המהפכה האנגלית, שהפילה את צ'רלס הראשון, התבססה על גיוס דעת הקהל באמצעות עלונים, קונטרסים ועיתונים.
- מהומות פוליטיות בצרפת שבהן מילאו עלוני ההתקפה על בית המלוכה תפקיד חשוב.
- האדם הפרוטסטנטי שקורא בכתבי הקודש לבדו במקום להסתופף בכנסייה הקתולית ולשמוע את דרשת הכומר.

פירוט: מקראה, עמ' 52.

שימו לב!

ג. על פי המאמר "פשקווילים ומודעות קיר בחברה החרדית", הציגו מה הם פשקווילים, והסבירו כיצד הם קשורים למהפכת הדפוס. הציגו שתי סיבות שבגללן נהפכו הפשקווילים לכלי מרכזי במאבקים בין קבוצות ב"יישוב הישן" בירושלים.

הציגו מה הם פשקווילים.

מודעת רחוב התלויה בדרך כלל בריכוזי חרדים, ומשקפת מגוון רחב של נושאים הנוגעים למורכבות החברה החרדית.

הסבירו כיצד הם קשורים למהפכת הדפוס.

כי מהפכה זו התאפיינה בהפצה של מידע בקנה מידה גדול כולל על ידי שימוש במודעות רחוב.

הציגו שתי סיבות שבגללן נהפכו הפשקווילים לכלי מרכזי במאבקים בין קבוצות ב"יישוב

הישן" בירושלים.

– המחאה הפוליטית היעילה ביותר הייתה דרך מודעת רחוב, על רקע היעדר הפיקוח על פעולות הכוחות הפוליטיים.

– הפשקווילים גם אפשרו מאבק פוליטי, וגם הפיצו מידע.

– הייתה נגישות לכלי זה הן מצד המפיץ הן מצד הקוראים: היו בתי דפוס רבים בירושלים במאה ה-19, ורוב היהודים ידעו קרוא וכתוב.

פירוט: מקראה, עמ' 65–69.

שימו לב!

- השאלה מבקשת טיעון ודוגמאות ספציפיות שמוכיחות את הטיעון במאמר.
- חשוב לתרגל עם תלמידים זיהוי טיעונים במאמר (לעתים טיעון אחד מרכזי ולעתים טיעון בכל חלק/לכל צד בוויכוח, תלוי במאמר) ולהדגים כיצד לבסס טיעון על עובדות היסטוריות.

17. תולדות הספנות וטבע המלחמות

א. על פי הנושא "מבוא להיסטוריה ותקשורת", הציגו הבדל אחד בין עבודתו של ההיסטוריון ובין עבודתו של הארכאולוג.
על פי המאמר "משוטים ומפרשים" מאת מאיר שש, הסבירו מדוע ההיסטוריון או הארכאולוג בני ימינו מתקשים בבואם לחקור את תולדות הספנות.
הציגו נתון אחד שמקל על ההיסטוריון או על הארכאולוג בני ימינו לחקור את תולדות הספנות.

הציגו הבדל אחד בין עבודתו של ההיסטוריון ובין עבודתו של הארכאולוג.

- ארכאולוג עוסק בחקר התרבות החומרית/השרידים הממשיים של בני האדם שעברו מן העולם, ואילו ההיסטוריון עוסק בחקר מקורות היסטוריים כתובים/טקסטים.
- ההיסטוריון עוסק במאורע מסוים / באישים בעלי זהות ידועה / בהשפעת אישים על המאורעות, ואילו הארכאולוג יעסוק באוכלוסייה הכללית שחוותה את האירועים השונים.

פירוט: מקראה, עמ' 13–14.

הסבירו מדוע ההיסטוריון או הארכאולוג בני ימינו מתקשים בבואם לחקור את תולדות הספנות.

- כי בים אין שרידים שמעידים על העבר / קשה למצוא שרידים שמעידים על העבר.
- כי חוקר הספנות צריך להסתמך על סיפורי יורדי ים, שחלק מדבריהם אגדות / נמסרו בעל פה מדור לדור.
- כי כנראה ציירים/משוררים/סופרים לא בחרו להיות יורדי ים ולכן אין לנו תיעוד.
- כי גם כאלו שתיעדו ספינות – תיעדו אותם מן היבשה.

הציגו נתון אחד שמקל על ההיסטוריון המודרני או הארכאולוג המודרני בבואו לחקור את תולדות הספנות.

בוני אוניות נהגו להכין דגם ספינה מוקטן בטרם בנו את הספינות – ומדגמים כאלה אפשר ללמוד מידע מפורט על עולם הספנות.

פירוט: מקראה, עמ' 131–135.

ב. עיינו במקור שלפניכם, העוסק בלוחמה הימית בתקופת הקלסית, וענו על השאלות שאחריו.

לוחמה בים בתקופה הקלאסית הייתה עניין פשוט למדי. שני ציים של אוניות מלחמה, שמספרן הגיע לפעמים למאות, היו נערכים זה מול זה סמוך לרצועת חוף כלשהי ותוקפים. האוניות ניסו לנגח זו את זו באיל הארד שלהן, או לפחות לרסק את שורות המשוטים של אניית האויב בצ'ידה האחד (ובתוך כך למחוץ את רוב החותרים), ואז שבו ונגחו את האנייה הפגועה מן הירכתיים. אבל לא פעם עמדו האוניות צמודות זו לצד זו וחיללהן נלחמו אלה באלה על סיפונה של אחת מהן.

(ג' דאייר, ההיסטוריה הקצרה של המלחמה, תכלת הוצאה לאור, 2023, עמ' 85–86)

על פי הקטע, **הציגו** נקודת דמיון אחת בין הלוחמה הימית בתקופה הקלסית ובין לוחמת הפלנקס היבשתית, שעליה למדתם במאמר "הפלנקס". (עמ' 113 במקראה)

ציינו יתרון אחד בשימוש בכלי השיט "קטש התותחים". **הסבירו** חיסרון אחד בשימוש בו.

על פי הקטע, **הציגו** נקודת דמיון אחת בין הלוחמה הימית בתקופה הקלסית ובין לוחמת הפלנקס היבשתית.

– גם לוחמת הים הקלסית וגם הפלנקס נערכו זה מול זה וניסו לנצח את היריב על ידי התקרבות פיזית/התנגשות.

– גם לוחמת הים הקלסית וגם הפלנקס השתמשו במספר רב של לוחמים כדי להשיג ניצחון.

ציינו יתרון אחד בשימוש בכלי השיט "קטש התותחים".

הפגזה של ביצורי החוף

הסבירו חיסרון אחד בשימוש בו.

– השירות בכלי זה נחשב קשה במיוחד, כיוון שהדף הקליעים הנפלים מלועי מרגמות הים הכבדות גרם סבל רב לאנשי הצוות.

– בגלל הדף הקליעים היה צורך בשעת פעולה לרתק כלי שיט לקרקעית הים, מה שיצר מגבלה טקטית רצינית.

פירוט: מקראה, עמ' 132

ג. על פי המאמר "על טבע המלחמות" מאת עופר ארליך, **הציגו** שתיים מן התכונות אשר נדרשות כדי לנצח במלחמה.

על פי המאמר, אפשר לסיים מלחמות בשתי דרכים: התשה או הכרעה. **בחרו** באחת מן הדרכים האלה, **וציינו** את בחירתכם.

הציגו יתרון אחד וחסרון אחד בדרך שבה בחרתם. (12 נקודות)

הציגו שתיים מן התכונות אשר נדרשות כדי לנצח במלחמה.

– מוטיבציה חזקה יותר משל היריב / כוח נפש רב יותר משל היריב

– נכונות להשקיע משאבים רבים (אנושיים או חומריים)

– רמה גבוהה יותר של מקצועיות

– מנהיגות צבאית הנסמכת על כבוד לכפופים, אשר יכולה לצמצם את הפחד בקרבם

– היכולת לנצל את נקודת החולשה של היריב

– מוכנות לאלתר לנוכח התפתחויות לא צפויות

ציינו אחת מן הדרכים האלה לסיום מלחמות: התשה או הכרעה, והציגו יתרון אחד

וחיסרו אחד בדרך שציינתם.

- מלחמת התשה
יתרון: מאפשרת להביא את היריב אל שולחן הדיונים.
חיסרון: אין אפשרות להשיג ניצחון כאשר מדובר ביריב שאינו חושב במונחים של רווח והפסד.
 - מלחמת הכרעה
יתרון: מאפשרת לצד שניצח להכניע את האויב / להכתיב את תנאיו בסיום המלחמה.
חיסרון: יש צורך בהפעלה מסיבית של משאבים כדי להגיע להכרעה.
- פירוט: מקראה, עמ' 90–93.

שימו לב!

- יש לשים לב לכך שנדרשים הסברים מתוך המאמר ולא הסברים כלליים
- בחלק מהסעיפים צריך לחבר בין הנלמד מהקטע למה שתלמידים למדו מן המאמר

פרק שני

18. הגניזה הקהירית והספר העברי בימי הביניים

- על פי המאמר "הגניזה הקהירית", הסבירו מדוע השתמרו מסמכי הגניזה שנים רבות.
הציגו את התרומה של הגניזה הקהירית לחקר ההיסטוריה היהודית בימי הביניים.
על פי המאמר "הספר העברי בימי הביניים", הסבירו מדוע תפוקת הספרים העבריים שהודפסו הייתה גדולה באופן יחסי, לעומת תפוקת הספרים שהודפסו בסביבה הנוצרית שבה חיו היהודים.
הסבירו מדוע, למרות זאת, הקודקס של הספרות העברית מלפני עידן הדפוס מוכר לנו פחות מן הקודקס של הספרות היוונית והלטינית.
על פי המאמר "הגניזה הקהירית", הסבירו מדוע השתמרו מסמכי הגניזה שנים רבות.
- כי לגניזה נועד חדר מיוחד.
 - כי הקהילה שמרה כל מסמך שכתובות בו אותיות עבריות.
 - כי המסמכים נאספו לאורך שנים רבות.
 - כי מזג האוויר היבש סייע בשימור המסמכים.
- הציגו את התרומה של הגניזה הקהירית לחקר ההיסטוריה היהודית בימי הביניים.
- שפע המסמכים / הגיוון שבסוגי המסמכים (שטרות, איגרות וכו') שפך אור על חיי הקהילות מספרד ומרוקו ועד הודו.

- מסמכי הגניזה מאפשרים להיסטוריונים להכיר את אורחות חייהם של יהודי ארצות האסלאם בימי הביניים.
- מסמכי הגניזה מאפשרים להיסטוריונים להכיר את החיים המשפחתיים/הקהילתיים / חיי המסחר והכלכלה.
- פירוט: מקראה, עמ' 35.

הסבירו מדוע תפוקת הספרים העבריים שהודפסו הייתה גדולה באופן יחסי, לעומת תפוקת הספרים שהודפסו בסביבה הנוצרית שבה חיו היהודים.

- ספרים עבריים הועתקו בכל מקום שבו היה יישוב יהודי / גם במקומות הנידחים ביותר / גם על ידי יהודים שלא היו מעתיקים מקצועיים, כיוון שהקהילה היהודית הנחילה את ידיעת קרוא וכתוב לכל ילד / כיוון שלא היו בחברה היהודית מרכזי העתקה ממוסדים. לעומת זאת בעולם הנוצרי הועתקו הספרים בעיקר במרכזי העתקה ממוסדים במנזרים/באוניברסיטאות / על ידי מעתיקים מקצועיים / בבתי מלאכה בערים הגדולות.
- העתקת הספרים ורכישתם הומרצה על ידי השלטון היהודי הפנימי, כיוון שבקהילות שונות באשכנז ניתן פטור ממיסים על ערך הספרים שבבעלות הקהילה היהודית. לעומת זאת בחברה הנוצרית הועתקו הספרים בעיקר במרכזי העתקה ממוסדים במנזרים/באוניברסיטאות / על ידי מעתיקים מקצועיים / בבתי מלאכה בערים הגדולות.
- הסבירו מדוע, למרות זאת, הקודקס של הספרות העברית מלפני עידן הדפוס מוכר לנו פחות מן הקודקס של הספרות היוונית והלטינית.
- בגלל איהשתמרות ספרים על רקע בלאי טבעי, שרפות ספרים, החרמות וגירושים.
- בגלל מסורת של העברת ידע בעל פה.
- כיוון שבקהילות היהודיות לא היו מרכזי העתקה מסודרים כמו במנזרים.
- פירוט: מקראה, עמ' 32–33.

שימו לב!

- חשוב לתרגל עם תלמידים מענה על שאלות מורכבות מכמה מטלות.
- חשוב לשים לב שכאשר השאלה מבקשת השוואה - יש להחליט על קריטריונים ולהציג את הדומה והשונה.
- בשאלות שמפנות לשני מאמרים שונים – חשוב לשים לב ולבנות את התשובה בהתאם.

19. על פי המאמר "התנאים להתפתחות המדינה המודרנית" מאת הילי זמורה, ציינו שני מאפיינים של השיטה הפיאודלית, וציינו שני מאפיינים של המדינה המודרנית. במאמר הדינמיקה: מלחמה, מסים וצבא" מאת הילי זמורה, המחבר טוען כי "מלחמה מסוג חדש – כרונית, תמידית כמעט – האיצה את תהליך ההתפוררות של השיטה הפיאודלית במערב אירופה."⁴ הסבירו כיצד התמודדו השליטים עם מצב זה של מלחמה כרונית. הסבירו כיצד תרמה התמודדות זו להתפוררות הפיאודליזם.

ציינו שני מאפיינים של השיטה הפיאודלית.

- טרנס־טריטוריאליות
- יחסי אדון–צמית
- משפט מקומי ומגוון

ציינו שני מאפיינים של המדינה המודרנית.

- טריטוריה מוגדרת
- משפט אחיד
- יחסים אי־פרסונליים

פירוט: מקראה, עמ' 120–124.

הסבירו כיצד התמודדו השליטים עם מצב של מלחמה כרונית.

השליטים התמודדו עם מלחמות אלו באמצעות פנייה לציבור רחב יותר משום שתמיכת הווסלים הגדולים כבר לא הספיקה ולכן המלכים ייסדו מערכת גביית מיסים יעילה באזורי השליטה הישירה שלהם.

הסבירו כיצד תרמה התמודדות זו להתפוררות הפיאודליזם.

פנייה לציבור הרחב הביאה להתגבשות טריטוריאלית, והקמת מערכת לגביית מיסים – שהיא למעשה בירוקרטיה ציבורית – הפכה את הממלכה ליחידה טריטוריאלית מגובשת עם בירוקרטיה ציבורית, דברים אשר אינם ממאפייני הפיאודליזם.

פירוט: מקראה, עמ' 125–129.

שימו לב!

- בשאלות מרובות מטלות – יש לפצח עם התלמידים, לתרגל איתם כדי שיסמנו לעצמם את כל מילות השאלה וימספרו את המטלות – כדי לוודא שענו על כל חלקי השאלה.
- יש לשים לב שנדרשות תשובות מהמאמרים, ולא תשובות כלליות.

⁴ ה' זמורה, על סף העת החדשה: אירופה 1350–1600, כרך ה, יחידה 9, האוניברסיטה הפתוחה, 2014, עמ' 19.

20. על פי המאמר "ראשית האלפבית", הסבירו מדוע שיטת הכתיבה האלפביתית אפשרה לראשונה לאנשים רבים – בני שכבות חברתיות שונות – ללמוד בקלות קרוא וכתוב, לעומת השיטות שהיו קודם לכן.

על פי המאמר "מלאכת הכתיבה – מעשה הכתיבה: המצעים, השיטות והכותבים בעת העתיקה", הציגו הוכחה מן התנ"ך שהכתיבה הייתה עניין רגיל ומקובל בישראל בעת העתיקה. לפניכם רשימה של מצעים ששימשו לכתיבה: לוח אבן, חרס, פפירוס. בנוגע לכל אחד מן המצעים, ציינו אותו ואת החיסרון בשימוש בו (סך הכול – שלושה חסרונות).
על פי המאמר "ראשית האלפבית", הסבירו מדוע שיטת הכתיבה האלפביתית אפשרה לראשונה לאנשים רבים – בני שכבות חברתיות שונות – ללמוד בקלות קרוא וכתוב, לעומת השיטות שנהגו קודם לכן.

כי בשיטות הכתיבה שקדמו לאלף־בית מספר הסימנים שהיו נהוגים היה גדול מאוד, לעומת שיטת האלף־בית שבה צומצם מספר הסימנים. לפיכך היא קלה יותר ללימוד.
על פי המאמר "מלאכת הכתיבה – מעשה הכתיבה", הציגו הוכחה מן התנ"ך שהכתיבה הייתה עניין רגיל ומקובל בישראל בעת העתיקה.

- מסופר בספר שופטים (ח, י"ד) שבשעה גדעון רצה להעניש את אנשי סוכות, לכד נער מאנשי סוכות והנער כתב לו את שמות שרי העיר וזקניה.
- היו מקרים שבהם הנביאים רצו להפנות את תשומת ליבו של העם אל נבואות על ידי כתיבת מילים מסוימות והצגתן לעיני העם (ישעיה ח, א', חבקוק ב, ב') וכמובן לא היה מקום לפעולות אלה אלמלא היו רבים בעם היודעים לקרוא.

פירוס: מקראה, עמ' 19.

ציינו כל אחד מן המצעים ואת החיסרון בשימוש בו.

לוח אבן	– כבד – לא נייד – דורש חריטה בכתב מרובע (19–20)
חרסים	– קטן/אין בו מקום לכתוב טקסט ארוך (22)
פפירוס	– דורש ייבוא ממצרים (22) – לא שורד בתנאי מזג האוויר של ארץ־ישראל (19)

שימו לב!

- שוב, יש כאן שאלה לא קשה אך מרובת מטלות - חשוב ללמד את התלמידים לבחור נכון, לסמן לעצמם את מרכיבי השאלה ולענות מסודר.

נושא 5 – הודו, סין, יפן

כולל דגשים בעקבות תשובות התלמידים

פרק ראשון

21. אימפריאליזם בארצות אסיה באמצע המאה ה־19

במחצית השנייה של המאה ה־19 התרחשו בהודו, בסין וביפן תהליכים חשובים. לפניכם קטע מהצהרת המלכה ויקטוריה בנובמבר 1858 על שינוי בניהול של הודו. קראו את הקטע, וענו על השאלות שאחריו.

הואיל ומסיבות כבדות משקל החלטנו לקבל עלינו את הממשל על השטחים בהודו, שקודם לכן ניהלה אותם עבורנו חברת הודו המזרחית הנכבדה, אנו קוראים בזאת לכל נתינינו להיכנע לסמכותו של מי שמונה למשול על השטחים האלה, בשמנו ומטעמנו... אנו מודיעים בזאת לנסיכי הודו הילידים כי כל ההסכמים וההתקשרויות בינם ובין חברת הודו המזרחית הנכבדה מקובלים עלינו ויישמרו בקפדנות, ואנו מצפים לכך גם מהם. איננו מעוניינים להגדיל את רכושנו הטריטוריאלי הנוכחי... אנו רואים את עצמנו כבולים לילידי השטחים ההודיים שלנו באותן ההתחייבויות שאנו חייבים כלפי כל שאר נתינינו, ואת ההתחייבות הללו נמלא בנאמנות...

אנו רוצים גם כי נתינינו מכל גזע או אמונה יתקבלו ללא משוא פנים לתפקידים בשירותנו... אנו מקוננים עמוקות על הרעות אשר הובאו על הודו בשל מעשיהם של אנשים שאפתניים אשר הונו את בני ארצם באמצעות דיווחים כוזבים והובילו אותם למרד גלוי. הוכחנו את כוחנו על ידי דיכוי המרד הזה בשטח. אנו רוצים להביע את רחמינו באמצעות מתן חנינה לאלה שביצעו עבירות מתוך הטעיה, אך מעוניינים עתה לחזור למלא את חובותיהם בדרך הישר. כאשר, בברכת ההשגחה, תוחזר השלווה הפנימית, חובתנו היא לעורר את התעשייה של הודו, לקדם עבודות שיש בהן תועלת ושיפור ולנהל את ממשלת הודו לטובת כל נתינינו התושבים בה. בשגשוגם יהיה כוחנו, בשביעות רצונם ביטחוננו, ובתודתם נראה את גמולנו הטוב ביותר.

(מעובד ומתורגם על פי הצהרת המלכה ויקטוריה לנסיכים, לראשי השבטים ולתושבי הודו, 1 בנובמבר 1858)

א. הצהרת המלכה ויקטוריה בנובמבר 1858 הייתה נקודת מפנה בשליטה של בריטניה בהודו.

על פי הקטע, הציגו את השינוי בניהול של הודו.

המלכה ויקטוריה דיברה בהצהרתה על המרד שפרץ בהודו. על פי הפרק "הודו בתחילת

העת החדשה", הסבירו מדוע גרם המרד לשינוי בניהולה של הודו.

על פי הקטע, הציגו שתיים מן ההבטחות של המלכה ויקטוריה לתושבי הודו.

הציגו את השינוי בניהול של הודו.

מעבר משליטת חברת הודו המזרחית לניהול ישיר של הכתר.

על פי הפרק "הודו בתחילת בעת החדשה", הסבירו מדוע גרם המרד לשינוי בניהולה של

הודו.

כי המרד עורר ביקורת חריפה על מדיניות חברת הודו המזרחית.

על פי הקטע, הציגו שתי הבטחות של המלכה ויקטוריה לתושבי הודו.

- הבטחה שכל ההסכמים שחתמה החברה יישמרו.
- הבטחה שמדיניות ההשתלטות הזוחלת של חברת הודו המזרחית הסתיימה, ולכן המפה הוקפאה ולא ייכבשו שטחים חדשים.
- הובטחו זכויות שוות לכל תושבי התתיבשת בקבלת משרות בשירות הכתר.
- הבטחת חנינה למי שיחזור לדרך הישר גם אם היה במורדים.
- הבטחה לפעול לקידומה של התתיבשת.

פירוט: מקראה, עמ' 30.

ב. החוזה שנחתם בין יפן לארצות הברית בשנת 1858 השלים את פתיחתה של יפן למערב.

על פי הפרק "המערב פותח את שערי יפן", הציגו שלושה מסעיפי ההסכם.

הסבירו מדוע חתמה יפן על הסכם זה למרות התנגדותה העקרונית לקשרים עם המערב.
הסבירו כיצד תוצאה אחת של ההסכם הובילה לחיזוק הקשרים של יפן עם המערב.

הציגו שלושה מסעיפי ההסכם.

- פתיחת ארבעה נמלים נוספים ביפן בחמש השנים הקרובות.
- אישור למגורים של אזרחים אמריקנים בערי הנמלים שייפתחו וכן באדו ובאוסאקה, ולא יעליבו את דתם.
- אזרחים אמריקנים יורשו לסחור ביפן ללא הפרעה, אך לא יוכלו לייבא אופיום.
- המכס שתטיל יפן על יבוא לא יעלה על חמישה אחוזים מן המחיר.
- אזרחים אמריקנים ייהנו ביפן ממעמד אקסטרטוריאלי.

הסבירו מדוע חתמה יפן על הסכם זה למרות התנגדותה העקרונית לקשרים עם המערב.

– כי למדו מן הניסיון של הסינים, והעדיפו לחתום על הסכמים עם המעצמות ולא להישבר.

– כי בניגוד להכרעת היחיד היפני למות ולא להיכנע, עבור העם הוחלט הפוך.

פירוט: הספר יפן המודרנית, עמ' 31–32.

הסבירו כיצד תוצאה אחת של ההסכם הובילה לחיזוק הקשרים של יפן עם המערב.

- שיגור אוניות מלחמה בריטיות לאי היפני צושימה מול הרוסים, הוכיחה ליפנים שהכוח המערבי משמעותי וכדאי להישען עליו.
- ביקור המשלחת היפנית במערב, הוביל למינוי קונסולים יפנים במדינות המערב ובכך לחיזוק הקשרים.

– התיישבות אנשי עסקים מערביים ביפו, הובילה להכרות של היפנים עם המערב ולאיתמוץ מנהגים מערביים בהדרגה.
פירוט: הספר יפן המודרנית, עמ' 32–34.

ג. חוזה טיינג'ין נחתם בסין בשנת 1858 בין סין ובין מעצמות המערב .
על פי הפרק "סין: האימפריאליזם והמפגש עם המערב", הציגו שלושה מסעיפי ההסכם .
הסבירו כיצד הסכם זה מבטא את יחסו העקרוני של המערב כלפי סין .
ההסכם נחתם במהלך מרד הטאיפינג שפרץ בסין באמצע המאה ה-19. הציעו הסבר לקשר אפשרי בין המרד ובין ההסכם, ונמקו את תשובתכם על סמך אירועים היסטוריים.
(12 נקודות)

הציגו שלושה מסעיפי ההסכם :

- עשרה נמלים נוספים ייפתחו לזרים.
 - ספינות זרות יורשו לעבור בנהר היאנגצה.
 - זרים יורשו להיכנס לפנים הארץ, לרבות מיסיונרים.
 - סין נדרשה לשלם פיצויים נוספים לבריטניה ולצרפת.
 - זכות להחזיק נציגות קבועה בבייג'ינג (לבריטניה, צרפת, ארה"ב ורוסיה).
- הסבירו כיצד הסכם זה מבטא את יחסו העקרוני של המערב כלפי סין :

יחס עקרוני של המערב – כריתת הסכמים מפלים, לרעת סין, בעקבות ההתנגדות מצד סין.

הציעו הסבר לקשר אפשרי בין המרד ובין ההסכם, ונמקו את תשובתכם על סמך אירועים היסטוריים.

- בגלל המרד היה השלטון המרכזי חלש ופגיע, והדבר הקשה עליו בניהול המו"מ על ההסכם עם המערב.
 - בגלל המרד היו רוב הכוחות הצבאיים מופנים כלפי פנים והדבר הקשה את ההתמודדות עם המערב במלחמת האופיום השנייה והוביל להסכם המשפיל.
 - המרד הושפע מרעיונות מיסיונרים נוצריים שהגיעו עם המערב והמערב ראה בו עדות לכוחו על הסדר הקיסרי.
- הערה למעריך : ייתכנו תשובות נוספות
פירוט : מקראה, עמ' 34.

שימו לב!

- כל השאלה על סעיפיה השונים עוסקת בהסכמים – כל סעיף דן בארץ אחרת, אבל בתקופה מקבילה.
- חשוב ללמד את התלמידים לקרוא את השאלות כמכלול שיש לו סיפור והגיון פנימי – דבר זה יסייע להם גם לבחור נכון שאלה שהם יכולים לענות עליה הכי טוב, וגם יעזור להם לענות באופן מלא יותר.
- בכל סעיף יש שרשור פנימי בין מטלות – חשוב לתרגל עם תלמידים פיצוח שאלות, שיסייע להם לראות זאת ולענות בהתאם, לקשר בין המטלות וכך להסביר טוב יותר.
- לכל סעיף ישנו פתח – למדו את התלמידים להשתמש בפתח כדי להבין יותר טוב את השאלה.

22. לאומיות באסיה

א. קראו את מילות הפתיחה של החוקה שהוכרזה ביפן בתקופת הרסטורציה של מייג'י (1859), וענו על השאלות שאחריו.

אני - שבזכות אבותיי המהוללים ירשתי את תפקיד הקיסר בשושלת הנצחית והבלתי מנותקת... מחוקק בזאת... חוקה, המבהירה את העקרונות שעל פיהם אנהג ושעל פיהם ינהגו יורש יי, נתיני יי ויורש יי נתיני יי לעד. ירשתי מאבותיי הקיסרים את הסמכות העליונה לשלוט במדינה ואוריש את הסמכות הזאת לצאצאיי... אני מכריז בזאת שאכבד את זכויותיהם ואת ביטחון רכושם של הנתינים שלי ואגן על זכויות אלה, כך שנתיניי יוכלו ליהנות מהן ללא הפרעה במסגרת החוקה והחוקים... השרים שלי יהיו אחראים בשמי על ביצוע החוקה, והנתינים שלי בהווה ובעתיד יצייתו לה תמיד. (ב')

שילוני, יפן המודרנית, הוצאת שוקן, נספח 1, עמ' 335

על פי הפרק "הרסטורציה של מייג'י", הציגו שני צעדים שנקט המשטר ביפן כדי לבסס

את מעמד הקיסר

על פי הקטע, הציגו שני נימוקים שנועדו לבסס את מעמדו של הקיסר.

אפשר לראות במילות הפתיחה של החוקה ביטוי לתפיסה ששאפה לשלב בין רוח יפנית מסורתית ובין מודרנה ולמידה מן המערב. הסבירו כיצד שני חלקיה של תפיסה זו באים לידי ביטוי בקטע.

על פי הפרק "הרסטורציה של מייג'י", הציגו שני צעדים שנקט המשטר ביפן כדי לבסס את

מעמד הקיסר.

- כל אדמות השוגון הועברו לשלטון הקיסר.
- השוגון ויתר מרצונו על מעמדו והחזיר את השלטון לקיסר.
- כל החוקים וההוראות פורסמו בשם הקיסר.
- הקיסר הופיע בפומבי והכריז הכרזות חגיגיות, כדי שהעם יכיר אותו.

- בשם הקיסר פורסמה "שבועת חמשת הסעיפים", שנועדו לבסס את התמיכה של המעמדות הגבוהים.
- בשם הקיסר פורסמו "חמש האזהרות", שנועדו למנוע התנגדות של העם לשינויים.
- הבירה של הקיסר עברה מקיוטו לאדו, שהייתה קודם בירתו של השוגון / שמה של הבירה הראשית שונה לטוקיו, והיו ליפן כעת שתי בירות מקושרות לקיסר.
- שמה של יפן שונה ל"קיסרות יפן הגדולה" כדי להדגיש את שלטון הקיסר (ושאיפתה להיות אימפריה).

פירוט: יפן המודרנית, עמ' 42–46.

על פי הקטע, הציגו שני נימוקים שנועדו לבסס את מעמדו של הקיסר.

- החוקה הדגישה את ירושת הסמכות מאבותיו.
 - החוקה הדגישה את העובדה ששלטון הקיסר מבוסס על חוקה וחוקים.
 - החוקה הדגישה את ההגנה על זכויות הנתינים.
 - החוקה הדגישה את העובדה כי מדובר בעקרונות נצחיים.
- הסבירו כיצד שני חלקיה של תפיסה זו באים לידי ביטוי בקטע.
- כי החוקה שומרת על השושלת ועל ההמשכיות של השושלת ההיסטורית מצד אחד, ומקנה לקיסר סמכות בלעדית לשלוט מצד אחר (הוא ולא שוגון).

ב. קראו את דברי הפתיחה של החוקה החדשה שהוכרזה ביפן לאחר מלחמת העולם השנייה, וענו על השאלות שאחריו.

אנו, בני העם היפני, הפועלים באמצעות נציגינו שנבחרו באופן חוקי לפרלמנט, נחושים בדעתנו להבטיח לעצמנו ולדורות הבאים את פירות השלום ושיתוף הפעולה עם שאר האומות ואת ברכת החירות בכל הארץ הזאת, ונחרצים למנוע את האפשרות שבגלל מעשי הממשלה יחזרו אלינו אימי המלחמה – מכריזים כי הריבונות שייכת לעם וקובעים בזאת את החוקה. השלטון הוא פיקדון יקר של העם, השואב את כוחו מן העם, מופעל על ידי נציגי העם, ונועד למען טובת העם... אנו משתוקקים לתפוס מקום מכובד בקהילה הבין-לאומית השוחרת שלום והשואפת לסלק מן העולם את הרודנות, העבדות, הדיכוי וחוסר הסובלנות. אנו מכירים בזכותן של כל האומות לחיות בשלום, חופשיות מפחד וממחסור... אנו, בני העם היפני, נשבעים, בשם הכבוד הלאומי שלנו, לחתור בכל מאודנו להגשמת האידיאלים הנשגבים הללו.

(ב. שילוני, יפן המודרנית, הוצאת שוקן, נספח 2, עמ' 341)

על פי הקטע, ציינו מיהו הריבון ביפן.

על פי הקטע, הציגו שתי שאיפות מרכזיות של יפן לאחר מלחמת העולם השנייה.

החוקה החדשה שהוכרזה ביפן אחרי מלחמת העולם השנייה (בקטע המקור) נכפתה עליה על ידי ארצות הברית, שרצתה לשנות את יפן מן היסוד.

על פי הפרק "המלחמה בסין והברית עם היטלר", הציגו שתי החלטות של ממשלת יפן שהובילו להפיכתה למדינה לאומנית ומנודה על ידי מדינות המערב.

על פי הקטע, ציינו מיהו הריבון ביפן.

הריבון הוא העם.

הציגו שתי שאיפות מרכזיות של יפן לאחר מלחמת העולם השנייה.

- להבטיח לעצמנו ולדורות הבאים את פירות השלום ושיתוף הפעולה עם שאר האומות ואת ברכת החירות בכל הארץ.
- למנוע את האפשרות שבגלל מעשי הממשלה יחזרו אלינו אימי המלחמה.
- לתפוס מקום מכובד בקהילה הבין-לאומית השוחרת שלום ושואפת לסלק מן העולם את הרודנות, העבדות, הדיכוי וחוסר הסובלנות.

הציגו שתי החלטות של ממשלת יפן שהובילו להפיכתה למדינה לאומנית ומנודה על ידי

מדינות המערב.

- צבא יפן החליט לצאת למלחמה בסין ולכיבושים ברחבי המזרח.
- יפן פרשה מחבר הלאומים והתקרבה לגרמניה הנאצית.
- יפן חתמה עם גרמניה על האמנה "נגד הקומינטרן" (ברית נגד הקומוניסטים).
- יפן פתחה במלחמה נגד סין והקימה ממשלת בובות במנצ'וריה.
- יפן ביצעה פשעי מלחמה בסין וטבח במיליוני סינים.
- יפן החליטה לפתוח את משרד ההסברה, הפעילה צנזורה ותעמולה.
- אנשי רוח ביפן התגייסו להגנת המשטר.
- יפן הנהיגה חינוך לאומני שחינך להערצת הקיסר והאומה.
- יפן הכריזה על "סדר חדש" במזרח אסיה וניצלה את עמי האזור.
- יפן כבשה את אינדונזיה ואיים רבים באזור.
- יפן חתמה על ברית משולשת והצטרפה למדינות הציר (גרמניה ואיטליה).
- ראש ממשלת יפן גרם לפירוק מפלגות ולפיקוח על האוכלוסייה במשגרת "אגודות שכנים".

- ממשלת יפן החליטה להכריז מלחמה ולתקוף את ארצות הברית.

פירוט: יפן המודרנית, עמ' 208–220.

ג. מלחמות עולם בשילוב גורמי פנים הובילו לכינון משטר חדש בהודו בשנות הארבעים של המאה ה־20.

על פי הפרק "הודו בין מלחמות וצמיחת הלאומיות בהודו", הציגו שני גורמים שהובילו

להחלטה של בריטניה לסיים את שלטונה בהודו לאחר מלחמת העולם השנייה.

הציגו את תוכנית החלוקה שעליה החליטה ממשלת בריטניה בשנת 1947. הציגו שתי
השפעות של התוכנית על חיי התושבים באזור.

הציגו שני גורמים שהובילו להחלטה של בריטניה לסיים את שלטונה בהודו לאחר מלחמת העולם השנייה.

- ב־1939 הכריזה בריטניה מלחמה גם בשם הודו והדבר עורר מחאה של תושבי הודו והם דרשו עצמאות.
- ב־1942 הגיעה להודו ועדה ברשות סר קריפס כדי להגיע להסדר ולהכין את הודו לעצמאות. הוועדה נכשלה כי ממשלת בריטניה לא הייתה מוכנה לוותר על שליטה בהודו.
- ב־1942 התחיל מאבק עממי תחת הסיסמה "עזבו את הודו" ופרצו מהומות אלימות. בהודו קמו גדודים שקראו לאחד כוחות עם יפן וגרמניה נגד השלטון הבריטי, והצטרפו ללחימה בבעלות הברית לצד יפן.
- ב־1943 פרץ רעב כבד בבנגאל, כי המשאבים שנועדו להאכיל אוכלוסייה אזרחית הופנו לחיילים בריטים וכמה מיליונים מתושבי מחוז בנגאל מתו מרעב.
- במהלך המלחמה ניסו הבריטים לגבות מיסים בהודו. הם נכשלו בכך והאינפלציה עלתה.
- הפערים החברתיים גדלו באופן ניכר בגלל המלחמה והקיצוב גרר אלימות בין־דתית. גדלו גם הפערים בין המחוזות השונים.
- בסוף המלחמה חזרו הביתה מיליוני חיילים הודים חמושים ומובטלים, והם הפנו את כעסם כלפי בריטים או כלפי הודים אחרים.

הציגו את תוכנית החלוקה שעליה החליטה ממשלת בריטניה בשנת 1947.

חלוקה בין הודו לבין פקיסטן לפי מפה סודית.

הציגו שתי השפעות של התוכנית על חיי התושבים באזור.

- התוכנית גרמה למהומה מכיוון שהגבולות לא היו ברורים, והביאה לגירוש ולהגירה המונית של הינדואים וסיקים מצד אחד ושל מוסלמים מצד אחר.
- חילופי האוכלוסיות לוו באלימות קשה, בטבח, בשוד וברציחות.
- החלוקה הובילה לסכסוכי גבול שקיימים עד היום, וקיום אזורי מריבה.
- התוצאה המידית הייתה שינוי באופי הערים הגדולות ותרבותן, יצירת מחנות פליטים והשתלטות על נכסים.

פירוט: עמ' 300–315 בספר "עין להודו", ובהתאם – עמ' 51–55 במקראה.

שימו לב!

- חשוב לדון עם התלמידים על הקבלה תקופתית בין נושאים הנלמדים ביחידה האחרונה בנושא זה לבין הנושאים הנלמדים ביחידות חובה, לדוגמא - תהליכים מקבילים של מאבק לעצמאות משלטון בריטי בהודו ובארץ ישראל. כך התלמידים לא יתבלבלו בין תוכניות החלוקה של הודו ושל א"י (וכמובן ירוויחו מבט היסטורי רחב יותר)

- חשוב לשים לב מתי הסעיפים/השאלות דורשים חיבור בין קטע מקור לבין הנלמד ממאמרים.

פרק שני

23. המרחב הלשוני והמרחב הגאוגרפי

מאז ומעולם הייתה השפה הן כוח מאחד הן כוח מפריד.
בחרו בשתיים מן הארצות שלמדתם עליהן: הודו, סין, יפן, וציינו אותן.
על פי יחידת המבוא על הודו וסין או על פי הפרק "יפן עד אמצע המאה התשע עשרה",
הסבירו את הטענה שבפתיח בנוגע לכל אחת מן הארצות שבחרתם.
גם למבנה הגאוגרפי של מדינות מזרח אסיה הייתה השפעה רבה לאורך ההיסטוריה.
הסבירו כיצד השפיע המרחב הגאוגרפי על חיי התושבים באחת מן הארצות האלה: הודו, סין או יפן.

ציינו שתיים מן הארצות. בנוגע לכל אחת מהן הסבירו את הטענה ולפיה מאז ומעולם הייתה

השפה הן כוח מאחד

הן כוח מפריד.

הודו

בדרום ובצפון יש משפחות שונות של שפות, ובכך השפה היא כוח מפריד.
מנגד, בכל אחת מהן יש שפע מילים מן המשפחה האחרת והגבול הוא נזיל, ובכך השפה היא כוח מאחד.

פירוט: מקראה, עמ' 8.

בתהליך החלוקה בין הודו לפקיסטן, נוצרו ההינדי והאורדו. כך הפרידה השפה בין מוסלמים לבין הינדים.

מנגד היא גם איחדה בכל לאום את התושבים, ויצרה בפקיסטן שפה אחת מתוך שלל השפות של המוסלמים ביבשת.

סין

השפות המדוברות הן רבות ובכך השפה היא כוח מפריד.

מנגד, הכתב הסיני הוא אחיד ובכך השפה היא כוח מאחד.

פירוט: מקראה, עמ' 14–15.

יפן

הכתב הוא כתב הסימניות הסיני. הדבר העשיר את השפה היפנית ואיחד את יפן עם סין.

מנגד, ביפנית יש גם מילים יפניות רבות ובכך שמרה על ההפרדה.

פירוט: יפן המודרנית, עמ' 15.

הסבירו כיצד השפיע המרחב הגאוגרפי על חיי התושבים באחת מן הארצות שבחרתם.

יפן

- אזורי אקלים שונים מאוד שמכתיבים אורח חיים שונה בכל אזור.
- הקרקע מתאימה לגידול אורז ולכן זו התזונה העיקרית של התושבים.
- מדינת איים שאין לה רצף טריטוריאלי ולכן היה הבדל בפרנסות או קרבה לשלטונות בין המחוזות השונים.

- אין ליפן גבולות יבשתיים עם שום מדינה אחרת ולכן היא יכולה לשלוט בהשפעות מבחוץ.
- יש ביפן הרבה סוגים של פגעי טבע (רעידות אדמה וגם התפרצויות הרי געש, סופות טייפון ושיטפונות) וזה הציב לשלטון אתגרים רבים.

פירוט: יפן המודרנית, עמ' 13–14.

הודו

- אזורי אקלים שונים מאוד שמכתיבים אורח חיים שונה בכל איזור.
- הבדלים הגדולים בין אזורים שונים, שהובילו להבדלים גדולים באורח חיים ובפרנסות של התושבים.
- הגודל העצום /הבדלים גדולים בין צפון לדרום / הפערים הגדולים בין הרים לעמקים, שהובילו לקושי בשליטה ובניהול והצריכו פתרונות מיוחדים.
- הודו מחולקת לאזורים הרריים ולאזורים נמוכים שבהם נהרות גדולים, ודבר זה קבע את הפריסה של האוכלוסייה ואת מיקום הערים הראשיות.
- הודו מוקפת באוקיינוס וזה השפיע גם על התפרנסות מדיג וגם על הנפרדות מארצות מסביב.
- הודו היא תתיבשת – חצי אי, ולכן יש לה גבולות עם מדינות אחרות רק מצפון, והחלקים הדרומיים לא באים במגע עם תרבויות או עם ארצות מסביב.
- הודו מוקפת באוקיינוס (האוקיינוס ההודי) ולכן יש לה יכולות לסחור עם מדינות רבות דרך הים.

פירוט: מקראה, עמ' 5–8.

סין

- אזורי אקלים שונים מאוד שמכתיבים אורח חיים שונה בכל אזור.
- הקרקע מתאימה לגידול אורז ולכן זו התזונה העיקרית של התושבים.
- הגודל העצום / הבדלים גדולים בין צפון לדרום / הפערים הגדולים בין הרים לעמקים, שהובילו לקושי בשליטה ובניהול והצריכו פתרונות מיוחדים.
- סין מחולקת לאזורים הרריים ולאזורים נמוכים שבהם נהרות גדולים, ודבר זה קבע את הפריסה של האוכלוסייה ואת מיקום הערים הראשיות.
- העונות הגשומות מציבות אתגר לפני השלטונות.
- השליטים נבחנו ביכולתם להתמודד עם בעיות של מחסור או עודף מים, ואם לא הצליחו – התושבים מרדו נגדם.
- יש אוכלוסיות שחיות בהרים גבוהים מאוד ותנאי המחיה שלהם שונים וקשים יותר מאלה של התושבים במישור.
- יש לסין הרבה אזורי ספר רחוקים וקשים למחיה וזה משפיע על הריחוק של התושבים מן השלטונות או משפיע על הצורך של השלטונות בשיטת הפקידות.
- בסין יש תלות גדולה מאוד של משפחות באדמה כי יש צפיפות גדולה ולכן לאדמה יש ערך רב במסורת ובחברה הסינית.

- סין מיוחדת בכך ששני הנהרות במרכז יוצרים נתק בין דרום לצפון ולכן התפתחה תרבות שונה באזורים אלה.
 - סין מחולקת לארבע רצועות אקלים. בכל אזור יש תרבות ייחודית, פרנסות שונות.
- פירוט:** מקראה, עמ' 11–14.

שימו לב!

- יש לשים לב לכך שהתלמידים צריכים בתשובתם להתייחס גם כוח מאחד וגם לכוח המפריד של השפה, לגבי כל אחת מהארצות שהם בחרו. כלומר, להראות את שני הצדדים של מה שפרקי המבוא מספרים על התחום הלשוני.
- חשוב לתרגל עם התלמידים בחירה של ארץ/ות שעליהן הם יודעים לפרט טוב יותר, כדי שהתשובה תהיה כמה שיותר מלאה.
- חשוב להדגים לתלמידים כיצד לבנות את התשובה על-פי התוכן של המאמר, זו דוגמה טובה לכך מכיוון שזה נושא יחסית קל וניתן ללמד את הארצות במקביל וגם להשוות ביניהן.

24. יהודים בהודו

היהודים בהודו בעת החדשה היו שייכים לאחת משלוש הקבוצות האלה: "בני ישראל", יהודי קוצ'ין ויהודים מהגרים מעיראק, פרס ותימן.
על פי הפרק "יהודים ויהדות בהודו", ציינו שני מאפיינים ייחודיים של קהילת "בני ישראל".

הסבירו ממה נבעו מאפיינים אלה.

הציגו את השפעת המפגש עם שתי הקבוצות האחרות על קהילת "בני ישראל".
פרחה ששון הייתה יהודייה הודית ממוצא עיראקי. הציגו שתיים מפעולותיה.

על פי הפרק "יהודים ויהדות בהודו", ציינו שני מאפיינים ייחודיים של קהילת "בני ישראל".

- ניתוק מקהילות יהודיות אחרות.
 - שכחו את העברית.
 - שכחו את רוב מצוות התורה.
 - שמרו על ייחודם/ על נבדלותם מן הסביבה.
 - הערה למעריך: ניתן לקבל דוגמאות כגון: לא אכלו יחד עם הגויים, אמרו "שמע ישראל" בשבתות ובחגים, קברו מתים ולא שרפו אותם, לא עצרו שמן בשבת, צמו ביום כיפור, בצום גדליה ובתשעה באב ועוד.
- הסבירו ממה נבעו מאפיינים אלה.
נבעו מכך שגלו בימי בית ראשון עם עשרת השבטים ומאז לא היו בקשר עם יהודים אחרים.

הציגו את השפעת המפגש של קהילת "בני ישראל" עם יהודי קוצ'ין ועם יהודים מהגרים

אחרים.

- הבאת מורים, שוחטים וחזנים וכן ספרי תורה
- קירובם למורשת ישראל ולתורה
- הציגו שתי פעולות של פרח ששון.
- התכתבה עם הבן איש חי.
- הזמינה לעצמה ספר תורה.
- התכתבה עם הרב יצחק ניסים.
- תמכה כלכלית בישיבות רבות.
- נשאה דרשה למדנית בבית מדרש אורתודוקסי בלונדון.
- פירוט: מקראה, עמ' 56–57.

שימו לב!

- יש לשים לב שהשאלה מתרכזת ביחסי גומלים בין קבוצות/קהילות יהודיות שונות בהודו.
- חשוב לפצח את השאלות יחד עם תלמידים ולוודא שהם מבינים מתי יש שרשור ומתי מתחיל נושא נפרד בתוך אותה שאלה. (במטלה על השפעת המפגש תלמידים רבים התעלמו מתוכן השאלה המשורשר והתייחסו לקבוצות אחרות, והסתבכו).
- זהו נושא קטן יחסית בחומר, חשוב ללמד אותו בחיבור לפרקים ההיסטוריים ותוך יצירת הקשר תקופתי.

25. מלחמת העולם השנייה במזרח אסיה

על פי המאמר "סכסוך שחרץ גורלה של יבשת", אפשר לייחס למלחמת סין–יפן השנייה את הכינוי "יריית הפתיחה של המלחמה העולמית". על פי המאמר, הציגו שני נימוקים של מחבר המאמר לקביעה זו.

ציינו אירוע נוסף שאפשר לייחס לו את הכינוי "יריית הפתיחה של המלחמה העולמית". מחבר המאמר קובע ארבעה שלבים במלחמת סין–יפן השנייה, כדי להסביר את מהלכה ואת אורכה.

בחרו בשלב אחד במלחמה, וציינו את השנים שבהן התרחש. הביעו את דעתכם, האם בשלב שבחרתם המהירות או ההאטה בלחימה הושפעו מן המצב בעולם? בססו את תשובתכם על עובדות היסטוריות.

על פי המאמר "סכסוך שחרץ גורלה של יבשת", הציגו שני נימוקים של מחבר המאמר לקביעה ולפיה אפשר לייחס למלחמת סין–יפן השנייה את הכינוי "יריית הפתיחה של המלחמה העולמית".

- בראש ובראשונה המלחמה הזו השפיעה במישרין על למעלה מחמישית מאוכלוסיית העולם וגרמה לפגיעה קשה ברקמת חייה.
 - במישור הבינלאומי המלחמה הזו הובילה לחיכוך בינלאומי בין יפן לארצות הברית, שכלל הגבלות סחר ואמברגו יצוא ליפן, ודחפה את יפן לחתום על הברית המשולשת עם גרמניה ואיטליה ב־1940.
 - הידרדרות היחסים עם ארצות הברית בגלל המלחמה בסין דחפה את יפן לצאת למתקפה בפרל הרבור וזה הפך את המלחמה לגלובלית.
 - המלחמה הזו הראתה לעולם לראשונה כיצד מדינה חזקה וטכנולוגית אינה מצליחה להכניע מדינה חלשה שנעזרת בלחימת גרילה.
- ציינו אירוע נוסף שאפשר לייחס לו את הכינוי "יריית הפתיחה של מלחמה עולמית".
- המתקפה היפנית בפרל הרבור
 - פלישת גרמניה לפולין
- בחרו בשלב אחד במלחמה, ציינו את השנים שבהן התרחש, והסבירו אם לדעתכם המהירות או ההאטה בלחימה הושפעו מן המצב בעולם. בססו את תשובתכם על עובדות היסטוריות.

ציינו את השלב ואת השנים	הסבירו אם המהירות או ההאטה בלחימה הושפעו מן המצב בעולם
(שלב ראשון) 1937–1938	<u>לא הושפעה מן המצב בעולם</u> — כי המהירות שבה יפן הצליחה להכריע את הכיבוש של סין נובעת מגורמים מקומיים. — כי המהירות נבעה מהחולשה של סין המפולגת במלחמת אחים בין צ'אנג לקומוניסטים. <u>הושפעה מן המצב בעולם</u> — כי המהירות שבה יפן הצליחה להכריע את הכיבוש של סין נובעת מכך שמדינות אירופה עסוקות בהכנות למלחמה עם גרמניה ולא פנויות לסייע לסין כנגד יפן.
(שלב שני) 1938–1941	<u>ההאטה לא הושפעה מן המצב בעולם</u> — כי הסינים מתאחדים ביניהם למרות הפילוג הפנימי / נלחמים בנחישות / שורפים כל מקום שעוזבים, וזה מה שמעכב את הצבא היפני. <u>ההאטה הושפעה מן המצב בעולם</u> — כי הסינים מקבלים סיוע צבאי מהמערב, שכועס על הקמת ממשלת בובה בצפון מזרח סין.

— כי מדינות מערב מבינות שהן יפסידו את סין ליפנים ולכן מתערבות לטובת סין. — כי יפן יכולה להילחם בכל כוחה בסין, אחרי שהיא לא נכנעה ללחץ של גרמניה לתקוף את ברית המועצות.	
<u>ההאטה לא הושפעה מן המצב בעולם</u> — כי הכוחות היו כמעט שווים ושני הצדדים נלחמו כדי להזיק זה לזה. — כי המצב היה תקוע כי חזרו הוויכוחים הפנימיים בתוך סין. <u>ההאטה הושפעה מן המצב בעולם</u> — כי יפן תקפה את ארצות הברית בפרל הרבור והכניסה אותה למלחמה. — יפן חתמה על ברית עם גרמניה ואיטליה והפכה לצד במלחמת עולם. — כי ארצות הברית הכריזה מלחמה על יפן ויפן כבר לא יכלה להשקיע את כל המאמצים שלה רק בסין.	(שלב שלישי) 1944–1941
<u>הושפעה מן המצב בעולם</u> — כי מהירות ההכרעה קשורה לעובדה שארצות הברית מביאה לכניעת יפן / לפירוקה מנשקה בכל השטחים שהיא כבשה. — כי יפן סובלת כבר שלוש שנים מהפצצות של ארצות הברית והיא נחלשה מאוד / כי יפן משקיעה מאמצים רבים להמשיך ולהילחם בארצות הברית. <u>לא הושפעה מן המצב בעולם</u>, כי הסיבה לסיום המלחמה קשורה בסיבות פנימיות בסין ולהשהיה זמנית של מלחמת האזרחים.	(שלב רביעי) 1945–1944

פירוט: מאמר "הקדמה: סכסוך שחרץ את גורלה של יבשת", עמ' 65 במקראה. הסברים

לקשר/חוסר קשר לזירה

בין-לאומית.

— תלמידים יכולים לבסס גם על המאמר וגם על פרקים 17–18 בספר יפן

המודרנית.

שימו לב!

- בהוראת מאמר חשוב להרגיל תלמידים לחפש ולסמן טענה עיקרית ונימוקים.
- זו שאלה שמצריכה מצד אחד מיון/חלוקה לשלבים ומצד שני חשיבה והסבר. חשוב לתרגל עם תלמידים שאלות מורכבות ורב שלביות, כדי שבזמן הבחינה יוכלו לגשת אליהן בלי חשש.

